

**የእስራኤል ታሪክና
ብሉይ ኪዳን ስለ
እግዚአብሔር
የሚያስተምረው ትምህርት**

የሙሴ መጻሕፍት ጥቅል

ማውጫ

1. የእስራኤል ታሪክ

1.1 ቅድመ-አባቶች፡ ዘፍ. 11፡27-50፡26 1

1.2 ሙሴና የእስራኤላውያን ከግብፅ መውጣት

ዘጸ. 2፡1-15፡21 5

1.3 የከነዓን ድል መሆንና መያዝ

መጽ. ኢያሱ፡ መሳፍንትና 1ኛ ሳሙ. 1-7 8

1.4 የንጉሥ አገዛዝ አመሠራረት 12

1.5 ምርኮን መመለስ፡ 2ኛ ዜና 36፡20-23 ና

ዕዝ. 1፡6 22

2. ብሉይ ኪዳን ስለ እግዚአብሔር የሚያስተምረው ትምህርት

2.1 ፍጥረት 26

2.2 መገለጥ 35

2.3 ቃል ኪዳን 40

የእስራኤል ታሪክ

የእስራኤል ታሪክ ትምህርታዊ ጥቅም የሚገኝበት ብቻ አይደለም፤ እግዚአብሔር በእነዚህ ሰዎች ምድራዊ እኗኗር ውስጥ ራሱን በተግባር መግለጥ ከመምረጡ የተነሳ ታሪካቸው ልዩ ጥቅም ያለው ነው። እግዚአብሔር እስራኤልን እንዲመርጥ ያነሳሱት ዓላማዎቹ ፍጻሜ እንዲያገኙ ለማድረግ በታሪክ ውስጥ የሚሠራ አምላክ መሆኑን አረጋግጧል። አይሁድ የብሉይ ኪዳንን የታሪክ መጻሕፍት «የቀደሙት ነቢያት መጻሕፍት» ብለው ይጠሩአቸው የነበረው ከዚህ የተነሳ ነበር፤ ታሪካቸው የእግዚአብሔርን መንገዶች አሳይቷል፤ ከዚህ አንጻር ከተነበበ በትርጉም ለየት ያለ ነው።

1.1 ቅድመ-አባቶች፤

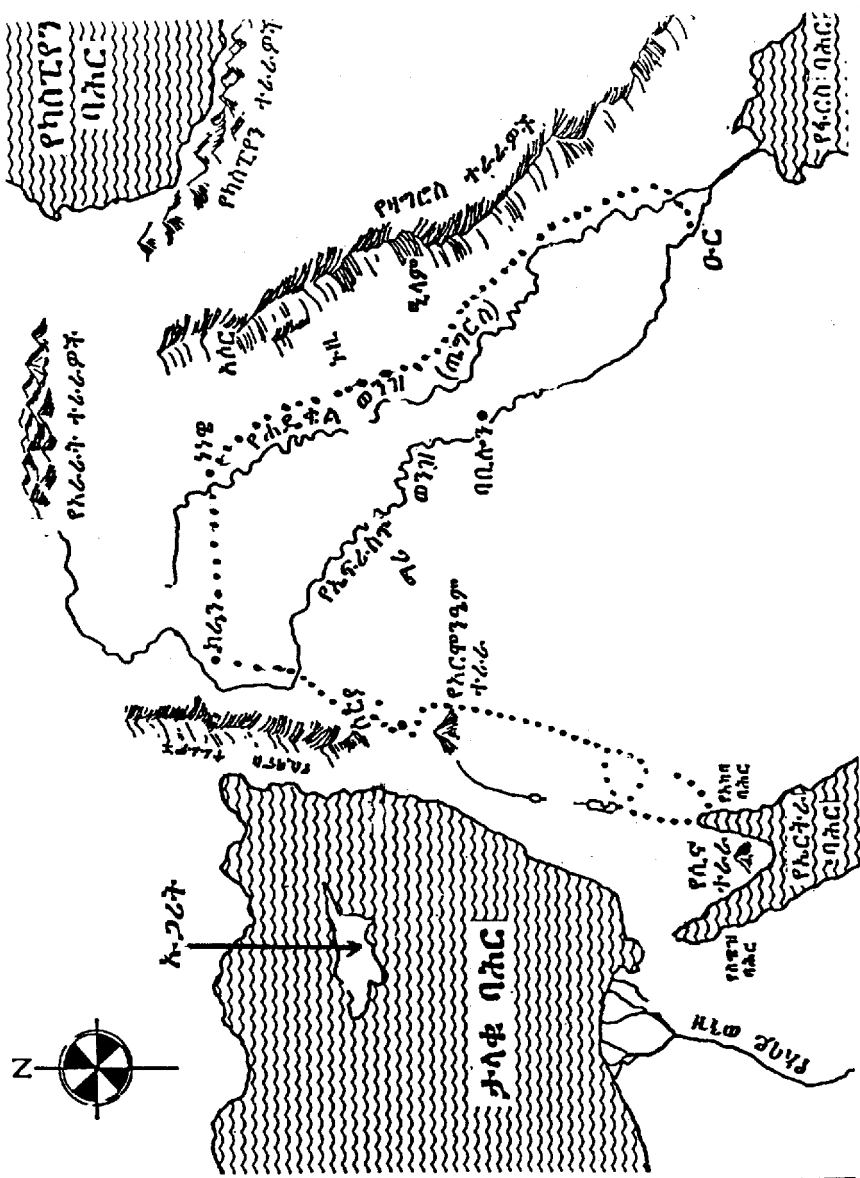
(ዘፍ. 11:27-50:26)

ይህ ብሔር የተገኘው በታሪኩ መጀመሪያ ላይ ከተጠቀሱት ከአብርሃም፣ ከይስሐቅና ከያዕቆብ ነው፤ አንዳንድ የመጽሐፍ ቅዱስን ሥልጣን የማይቀበሉ ምሁራን ግን ሌላ ትርጉም ያቀርባሉ። እነዚህ ሰዎች በዘፍ. 11-50 ውስጥ የምናገኛቸው ታሪኮች እውነተኛ ታሪኮች ሳይሆኑ መንፈሳዊ ትምህርት ለማስተማር የተፈጠሩ ናቸው ይላሉ፤ ነገር ግን እውነተኛ ታሪኮች ለመሆናቸው በርከት ያሉ ማስረጃዎች ቀርበዋል። ስለ ቅድመ-አባቶች ያለን መረጃ ምንጩ ብሉይ ኪዳን ብቻ መሆኑ እውነት ነው፤ ይሁን እንጂ ስለ ኖሩበት ስለ 2ኛው ሺህ ዓክልበ የመጀመሪያው እኩሌታ ዘመን ታሪክ በአስደናቂ አኳኋን የሚናገሩ ጽሑፎች ከተለያዩ ስፍራዎች ተገኝተዋል። ማሪ ና ኑዚ በተባሉት ስፍራዎች በቁፋሮ የተገኙት አንዳንድ ጽሑፎች፣ ጥቂት የሴም ነገድ አባላት በቅድመ-አባቶች ታሪክ ውስጥ የምናገኛቸው ዓይነት ስሞች እንደነበሩአቸው ያስረዳሉ።

በዘፍጥረት ውስጥ የተመዘገቡት ባሕሎችም በዚያ ዘመን ከነበሩት ልማዶች ጋር ተመሳሳይ እንደነበሩ ያሳያሉ። የቅድመ - አባቶች ጉዞዎች የተደረጉት በዚያ ዘመን «የንግድ ጎዳናዎች» በነበሩት መንገዶች እንደነበር ጭምር ያስገነዝባሉ። እንዲሁም እነዚህ ጽሑፎች ስለ ዮርዳኖስ አካባቢና ስለ ፍልስጥኤም የሚገልጡአቸው ሁኔታዎች በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ከተጠቀሰው ታሪክ ጋር ይስማማል። ከፍ ብሎ የተጠቀሱት አራት ያህል ማስረጃዎች የቅድመ-አባቶች ታሪኮች በእውነተኛ ታሪካዊ መንገድ መተርጎም እንዳለባቸው ያሳያሉ። ምክንያቱም በ14ኛው ምዕተ ዓመት ዓክልበ ከተደረገው መፈንቅለ መንግሥት የተነሣ የአገሩ ሁኔታዎች ከነጭራሹ ስለተለዋወጡ በቅድመ-አባቶች ዘመን በነበሩበት ሁኔታ ዳግመኛ አልተሠሩም።

በመጀመሪያ አብርሃም ይኖር የነበረው በራሱም ዘመን እንኳ በጥንታዊነቱ በታወቀው በከለዳውያን ከተማ በዑር ነበር። ከዚያም በሰሜን መስጴጦምያ ወደምትገኘው ወደ ካራን ሄዷል፤ ይሁን እንጂ ከዚህ በመቀጠል ወዲያውኑ ይስሐቅ፤ ያዕቆብና አስራ ሁለቱ ልጆቹ በከፊል በዘላንነት ወደ ኖሩበት ወደ ከነዓን አገር ተሻግረዋል። ለአባቱ ተወዳጅ በነበረው ልጅ በዮሴፍ ላይ ያደረባቸው ቅንዓት ለባርነት አሳልፈው እንዲሸጡት ወንድሞቹን አነሳስቷቸዋል። እርሱም በመጨረሻ ላይ የግብፅ አገር ጠቅላይ ገዢ ሆኖ ነበር፤ ሥልጣኑም ከፈርዖን ሥልጣን አይተናነስም ነበር። ዮሴፍ ግብፅ ሲደርስ ከእስያ ፈልሰው የመጡ ሄክሶስ ተብለው የሚጠሩት ሰዎች የአገሩን አስተዳደር በእጃቸው ስላደረጉ ከ1710-1570 ዓክልበ ሥልጣን እንደጨበጡ ቆይተዋል። ዮሴፍ ምግብ እንዲያከማችና ቤተሰቡን ከረሀብ እንዲያተርፍ ያስቻለው የእግዚአብሔር ቸርነትና ምሕረት በይፋ ታይቷል።

የእስራኤል ልጆች በስተምስራቅ በኩል በአባይ ወንዝ አፋፍ ላይ በጌሴም ሰፍረው ረሀቡም ካበቃ በኋላ እንኳ ለብዙ ዓመታት በዚያ ቆይተዋል። ብልጽግናቸውና ብዛታቸው በሕዝቡ መካከል ጎልተው እንዲታዩ ስላደረጋቸው «ዮሴፍን ያላወቀ ንጉሥ...» ፈርቶ ከግብፅ መውጣት እስኪናፍቁና እስኪጸልዩ በሚያደርስ የባርነት ቀንበር ሥር ጥሏቸዋል። በዘጸአት መጽሐፍ መጀመሪያ ላይ የተገለጸው የግንባታ ሥራ ከ1302-1290 ዓክልበ በኖሩት በቀዳማዊ ሴቶሶችና ከ1290-1224 ዓክልበ በኖሩት በዳግማዊ ራምሴስ እንደተገነባ ተቆጥሯል። እነዚህ ሰዎች ከ250 የሚበልጡ ዓመታት ቆይተው በስተ ሰሜን ምስራቅ በአባይ ወንዝ አፋፍ ላይ የሚገኘውን የግብፅን ዋና ከተማ መልሰው የገነቡ ናቸው። ይሁን እንጂ አንዳንድ ምሁራን ስለእነዚህ ዓመታት ልዩ አስተያየት ያቀርባሉ።

1.2 ሙሴና የእስራኤላውያን ከግብፅ መውጣት (ዘጸ.2: 1-15: 21)

የሙሴ የጨቅላነትና የሥልጠናው ታሪኮች በይፋ የታወቁ ናቸው። ሙሴ የሚለው ስም የዕብራይስጥ ቃል ሲሆን ትርጉሙ «የሚያወጣ» ማለት ነው። ዘጸ.2:10። «ተትምሲስ» የተባለው በሁለት ቃላት ውሕደት የተፈጠረው የግብፅ ስሙ ትርጉም «ልጅ» ማለት ነው። ይህም ለዕብራይስጥ ስሙ ትክክለኛ አቻ ቃል ሊሆን ይችላል። አዲሱ መንግሥት ተብሎ በሚጠራው ዘመን ሴማውያን ከግብፅ ኅብረተሰብ ጋር እንዲቀላቀሉ ተፈቅዶላቸው እንደነበርና በቤተ መንግሥትም ውስጥ የኃላፊነት ሥራ እንዲሠሩ ትምህርት ይሰጠው የነበረው የባዕድ ዜጋ ሙሴ ብቻ እንዳልነበር የሚያሳዩ በርካታ ማስረጃዎች ይገኛሉ። ሙሴ ግብፃዊውን ሰው በችኮላ መግደሉ፣ ወደ ምስራቅ ተሰዶ በሲና በረሃ ምድያማዊውን ዮቶርን ወይም ራጎኤልን ተጠግቶ ወደፊት እስራኤላውያንን ይዞ ሲመጣ በሚኖርበት የበረሃ ኑሮ ውስጥ በበግ ጥበቃ ጊዜውን እንዲያሳልፍ አድርጎታል።

ሙሴ እስራኤላውያንን ከፈርዖን የብረት እስር ነፃ ሊያወጣ የተመለሰው የአባቶቹ አምላክ በሚቃጠል ቁጥቋጥ ውስጥ ሆኖ ያሳለለ ጥሪ ካደረገለት በኋላ ብቻ ነበር። ግብፅን አንኮታኩተው የጣሉትና የአምልኮታቸውንም ከንቱነት ያረጋገጡት አጥፊ መቅሰፍቶች፣ የአባይ

ከግብፅ የመውጣታቸው ዘገባ እውነተኛ ታሪክ ለመሆኑ ምንም ጥርጥር የለውም። የትኛውም ብሔር ቢሆን የአመሠራረቱን ታሪክ ሲመዘገብ፤ ሰው አገር ባሪያዎች ነበርን በማለት ራሱን ዝቅ የሚያደርግ ታሪክ ስለማይጽፍ ይህ ዘገባ ትክክለኛ ለመሆኑ አያጠራጥርም። ነቢያትና መዘምራን ከግብፅ ነፃ መውጣታቸውንና በሲና ምድረ በዳ የተደረገውን

1.3 የከነዓን ድል መሆንና መያዝ

(መጽ. ኢያሱ፥ መሳፍንትና 1ኛ ሳሙ. 1-7)

የሙሴ መሪነት በበረሃ ውስጥ ሁሉ በመቀጠል የተስፋይቱን አገር በዓይኑ ተመልክቶ በናባው ተራራ እስከሞተበት ወቅት አልተቋረጠም። የእርሱ ተተኪ የነበረው ኢያሱ እስራኤላውያንን የዮርዳኖስን ወንዝ እንዲያሻግር፤ የተስፋይቱን አገር በመውረር በምድሪቱ የሚኖሩትን ሰዎች እንዲያጠፋና ነገዶችን በተሰጣቸው ውርስ እንዲያሰፍር አስቀድሞ ተሹሞ ነበር። የመጽሐፈ ኢያሱ ጸሐፊ ባቀረበው መሠረት ድርጊቶቹ በሕዝቡ ፈንታ የሚሠራውን የቃል ኪዳኑን አምላክ ኃይል መልሰው ያረጋግጣሉ ይኸውም፡- ወደ ኢያሪኮ በመሻገሪያ በኩል የዮርዳኖስ ወንዝ ውኃው ተገድቦ ተሻግረዋል (ኢያ. 3፡1-4፤ 24)፤ የኢያሪኮ ከተማ ያለምንም ውጊያ ወድቋል (ኢያሱ 5፡13-6፡27)። በአካባቢው የሚገኘው ተራራማው አገር በጋይን ድል ተደርጓል፤ ከዚህ አስከትሎ ኢያሱ በመጀመሪያ ደቡባዊውን ቀጥሎ ሰሜናዊውን የተዋሃዱትን መንግሥታት ድል አድርጎ ሕዝቡ ለእርሱ እንዲገዛ አድርጓል፤ (ኢያ. 7፡1-12፡24)። ሆኖም በወረራቸው አገሮች ላይ የራሱን ወታደሮች አላሰፈረም። በእነዚህ ዘመቻዎች ወቅት ሁሉ የኢያሱ የሠፈራ ጣቢያ ምድሪቱን ለየነገዱ ባከፋፈለበት ስፍራ በዮርዳኖስ ሸለቆ በሚገኘው በጌልጌላ ነበር፤ እያንዳንዱም ነገድ የራሱ ድርሻ የሆነውን ምድር ለመውረስ መዋጋት ነበረበት። ይህ ትርጉም በመጽሐፈ ኢያሱና በመሳፍንት መካከል ያሉትን አንዳንድ ግልጽ የሆኑ ቅራኔዎችን ያብራራል። አንዳንድ ከተሞች በቁጥጥር ሥር ውለው ከተደመሰሱ በኋላ እንደገና ደግሞ ተመልሰው ይገነቡና ሰዎች ይኖሩባቸዋል፤ ስለዚህ እስራኤላውያን ከእነርሱ ጋር እንደገና መዋጋት ነበረባቸው። የአሶር ንጉሥ ኢያቢስ በኢያሱ ተገድሏል (ኢያሱ 11፡1፤ 10)፤ ይሁንና በእርሱ ፈንታ የተተካው ሰው የእርሱን ስም የያዘ ነበር (መሳ. 4፡1)። እዚህ ላይ አሶር የሚለው ስም የመንግሥት ሳይሆን የአንዲት ከተማ ስም ነው። ኢየሩሳሌምም እንዲሁ በተደጋጋሚ ተሸንፋ ነበር፤ (ኢያሱ 15፡63ን ከመሳ. 1፡8፤ 21 ጋር አንብቡ።) በመጽሐፈ ኢያሱና በመሳፍንት ውስጥ የተመዘገቡት ታሪኮች ከዘመኑ ሁኔታዎች አንጻር መተርጎም አለባቸው እንጂ የተምታቱ አይደሉም።

በ13ኛው ዓክልበ ሁለተኛ ዕኩሌታ የፈረሱ መሆናቸውን ያሳያሉ። የአሰር ከተማ ታችኛው አካባቢ ደግሞ በተመሳሳይ ዘመን መደምሰቱና ከዚያን ጊዜ ጀምሮ ሰው እንዳልኖረበት ተደርሶበታል። የጋይን ከተማ አካባቢ የተረጋገጠ አይደለም። እንዲሁም በኢያሱ ዘመን ከነበረው ኢያሪኮ ምንም ጠቃሚ ቅርስ አልተገኘም። ሰፊው ግንብ ኢያሱ ያጠፋት ከተማ አጥር ተደርጎ ተወስዶ ነበር። አሁን ግን ከዚያ ዘመን 1000 ዓመታት ቀደም ብሎ በሚገኘው በነሐስ ዘመን መጀመሪያ አካባቢ ላይ የነበረ እንደሆነ ታውቋል።

አንዳንድ ምሁራን በመጽሐፈ ኢያሱ ውስጥ ያለው ታሪክ አቀራረብ በሚገባ የተብራራ አለመሆኑን ይናገራሉ፤ በመሳፍንትም ዘመን ከነዓንን የወረሱት ሰዎች ደግሞ ከግብፅ የወጡት ሰዎች ልጆች አልነበሩም ይላሉ። ከዚህ በመጨመር የሕዝቡም በአስራ ሁለት ነገዶች መሸንሸን ከብዙ ዓመታት በኋላ በአስተዳደር ምክንያት የተደረገ ነው ብለው አሳብ ያቀርባሉ። እንዲሁም ምድሪቱ ድል የተደረገችው በእያንዳንዱ ነገድ የተናጠል ትግል አማካኝነትና ውስብስብ በሆነ አድካሚ ሁኔታ እንጂ፤ በተባበረ የነገዶች ሁሉ ጥረት አልነበረም ይላሉ። እነዚህ ተቃራኒ አሳቦች ከቀረበው ታሪክ የመነጩ ሳይሆኑ ከተቺዎች የፈለቁ ናቸው። ቢሆንም ምድሪቱ በቁጥጥር ሥር የዋለችው በአንድ ጊዜ ሳይሆን ቀስ በቀስ ነበር። በመላዋ አገሪቱ ውስጥና በተለይም በብረት የተለበጡ ሠረገሎች የነበሩት «የከነዓንን ንጉሥ ኢያቢስ» በኖረበት በሰሜናዊው አካባቢ ይኖሩ የነበሩት ከነዓናውያን አዲሱን ሰፋሪ ሕዝብ ያሸብሩት ነበር። የጦር አዛዥ የነበረ ሲሣራ በላይኛው የቀስን ሸለቆ ውስጥ ማረፊያ ሠፈር ሠርቶ ነበር። ዲቦራና ባርቅ ከአምስቱ ነገዶች የተውጣጣውን ሠራዊት አስተባብረው በታቦር ተራራ በኩል በመቅረብ የጠላትን ጦር ደካማ ጎን በማጥቃት ሙሉ በሙሉ ድል አድርገውታል። እግዚአብሔር በቸርነቱ ሲረዳቸው ኃይለኛ ዝናብ አዝንቦ ትንሹን ፈፋ ወደ ሰፊ ጅረት፤ ደረቁን መሬት ወደ ረግረግ ስለለወጠው፤ የሲሣራ ብረት ለበስ ሰረገሎች ለመንቀሳቀስ ባለመቻላቸው መሸሽ አልተቻላቸውም። የሲሣራ ድል መሆን የከነዓናውያንን ገዢነት እንዲያከትም አድርጎታል (መሳ. 4-5)።

ከዚህ በኋላም ደግሞ ሌሎች የከነዓን አገር ተጎራባች ሕዝቦች እስራኤላውያንን ለማጥቃት ተነሥተዋል። በቅርብ የሚገኙት ጎረቤት አገሮች በሙሉ በእነዚህ ባልተረጋጋ ሁኔታ ለመጠቀም ሙከራ አድርገዋል። መጽሐፈ መሳፍንት የእግዚአብሔርን እርዳታ ለመተረክ ስለ አራት ወረራዎች በጥቂቱ ይዘረዝራል። ሞዓባውያን በናኦድ የብልጠት

ዘዴ አማካይነት የኢያሪኮን አካባቢ ለቅቀው ወጥተዋል፡፡ (መሳ. 3: 12-30)። በበረሃ ይኖሩ የነበሩት ዘላን ሕዝቦች በኢይዝራኤል ሸለቆና በድንበሩ አካባቢ ባሉት ሜዳዎች ላይ የተዘራውን ሰብል ለሰባት ተከታታይ ዓመታት ዘርፈው ይወስዱ በነበረበት ወቅት ጌዴዎን እፍኝ የማይሞሉ ሰዎች አስከትሎ በሞሬ ኮረብታ ላይ በሌሊት አስፈራራቸው፡፡ እነርሱም ተሸብረው ሸኙ፡፡ ዳግመኛም ወደዚያ ተመልሰው አያውቁም (መሳ. 6-7)። ዮፍታሔ የተጎናጸፈው ድል ከዮርዳኖስ ወንዝ ባሻገር ይገኙ በነበሩት አሞናውያን ላይ ነበረ (መሳ. 7)። የሳምሶን ድል ደግሞ የዳንን ግዛት ከፍልስጥኤማውያን ተከላክሏል (መሳ. 13-16)። እነዚህ ሰዎች ልዩ የሆነ ሥልጣን የተሰጣቸው መሪዎች ወይም መሳፍንት ነበሩ፡፡ ሕዝቡ በክህደት ውስጥ ቢሆንም እግዚአብሔር እነርሱን ሊያድን በእነዚህ ሰዎች ውስጥ የእግዚአብሔር መንፈስ ሰርጸባቸው ነበር (መሳ. 6: 34)። በተጨማሪም በዚህ በአጭሩ በቀረበው ጽሑፍ ውስጥ፡፡ በተለያዩ ወቅቶች መሳፍንት ተብለው የተጠሩ ሌሎች ሰዎችም ደግሞ በተከታታይ የመሪነት ተግባር እንደፈጸሙ ይገልጻል፡፡ ሆኖም ከዮፍታሔ በስተቀር የተቀሩት ስማቸው እንዳይዘነጋ ያህል ብቻ በአጭሩ ተጠቅሷል (መሳ. 10: 1-5፡ 12: 7-15)።

የመጽሐፉ የመጨረሻ አምስት ምዕራፎች አሳፋሪ የሆኑ ዝቅተኛ የሥነ-ምግባር ባሕሪያትንና ሕገ ወጥ የሃይማኖት አኗኗሮችን የሚገልጹ ቢሆንም፤ በሌሎች ይከበር የነበረው ዓመታዊ በዓል እንዲሁም የሚቃጠልና የደኅንነት መሥዋዕቶች መጠቀስ አልፎ አልፎ ሥነ-ሥርዓት ይጠበቅ እንደነበር ይጠቁማሉ (መሳ. 12: 19ና 2-4)። የጌዴዎን አባት የከነዓናውያን ጣዖት የነበረው የበኣል መሠዊያ ጠባቂ ከሆነና ሌሎችም ሰዎች የዚህን ቤተ መቅደስ መፍረስ ካልደገፉ በዚያ ዘመን የልምላሜ አምላኮች በሕዝቡ መካከል በሰፊው ይመለከቱ እንደ ነበር መገመት እንችላለን። ይህን የመሰለው ባዕድ አምልኳቸው ዘወትር ይደርስባቸው ለነበረው ሽንፈትና ጭቆና መንሥኤ እንደሆነ ተቆጥሯል። ይሁንና በአገሪቱ ላይ የሚታዩትን የውድቀት ዘመናት ጨርሶ ለማስወገድ ይረዳል ተብሎ የታሰበው የወቅቱ ተወዳጅ አስተሳሰብ፤ ዘላቂነት የሚኖረው ንጉሣዊ አመራር ቢመሠረት ነው የሚል ነበር፤ ስለዚህ ጌዴዎን ድል ከተጎናጸፈ በኋላ ንጉሥ እንዲሆን ተጠይቋል፡፡ እርሱ ግን የሚያምነው በመለኮታዊ አገዛዝ ስለነበር እምቢ ብሏል (መሳ. 8: 22)። አቤሜሌክ ራሱ ለራሱ የሰጠውና ውሱን የሆነው ሹመቱ ከዚህ ነጥብ ጋር ብዙ

በመለኮታዊ አገዛዝ ስለነበር እምቢ ብሏል (መሳ.8:22)። አቤጫኤክ ራሱ ለራሱ የሰጠውና ውሱን የሆነው ሹመቱ ከዚህ ነጥብ ጋር ብዙ ግንኙነት የለውም (መሳ.9)፤ ነገር ግን ንጉሥ ስለ ማንገሥ ተጠይቆ የነበረው ጥያቄ በማገርሸት ላይ ነበረ፤ እንዲሁም «በዚያ ዘመን በእስራኤል ዘንድ ንጉሥ አልነበረም» የሚለው ዘይቤ ናፍቆታቸውንና ንጉሥ ቢኖር በሥነ-ምግባርና በፍትሕ ላይ ትኩረት ያደርግ ነበር የሚል አሳብ እንደነበራቸው ይገልጻል። በእነዚህ ወቅቶች «ሰው ሁሉ በፊቱ መልካም መስሎ የታየውን ያደርግ ነበር» (መሳ. 17:6ና 21:25)። ዔሊ ካህንና ፈራጅ በመሆን በሴሎ ይሰጠው የነበረው አመራር የተጠቀሰው ለሳሙኤል ታሪክ ተጨማሪ የሆነ መሠረታዊ ነጥብ እንዲሆን ነው (1ኛ ሳሙ. 1-4)። በዔሊ ዘመን ተደርጎ የነበረው አንዳንድ መሻሻል፣ ብዙም ሳይቆይ በልጆቹ ጨካኝና ሥነ-ምግባር የጎደለው ጠባይ አማካኝነት ከሸፈነ። ከፍልስጥኤማውያን ጋር በነበረባቸው ውጊያ፣ ድል ለማድረግ ይረዳናል ብለው ተስፋ በማድረግ ታቦቱን ይዘው ሄደው ነበር፤ ይሁን እንጂ በዚያ ወቅት እስራኤል ድል ከመደረግም በላይ ራሳቸውም አልቀው ታቦቱ በጠላት ተወስዷል፤ ዔሊም የተገደለ ሲሆን የእስራኤልም አምላክ ኃይል እንደሌለው ተቆጥሯል። በሴሎ አካባቢ የተደረገው የቁፋሮ ውጤት እንደሚነግረን ከሆነ፤ የጥንቱ ቤተ መቅደስ ክፉኛ የተደመሰሰው በ1050 ዓክልበ ማለት በዚህ ውጊያ ወቅት ሳይሆን አይቀርም (ኤር.7:14ና 26:6)።

ታላቁ ነቢይና ፈራጅ ሳሙኤል፤ እስራኤላውያን እግዚአብሔርን እንዲታዘዙ እንደገና በምጽጳ አስተምሮአቸዋል (1ኛ ሳሙ.7:5-14)። ጠላቶቻቸውም በድንገት ሳያስቡት ሲወሯቸው፤ ሳሙኤል ድል እንዲመቱና በቁጥጥራቸው ሥር እንዲያደርጓቸው ብቻ ሳይሆን ተወስዶባቸው የነበረውን ግዛት እንዲያስመልሱ አስችሎአቸዋል። ሳሙኤል በአርማቴም ከመኖሩና በሕይወቱ ዘመን ሙሉ በእስራኤል ላይ ከመፍረዱ እንዲሁም ቤቴልን፣ ጌልጌላንና ምጽጳን በየዓመቱ ከመጎብኘቱ በስተቀር ንጉሥ ስለማንገሥ ቀርቦ የነበረው ጥያቄ እንደገና እስካገረሸበት ጊዜ ማለት እስከ እርጅና ዘመኑ ድረስ፤ ያበረከተው አገልግሎት በሰፊው አልተጻፈም (1ኛ ሳሙ.7:15-17)።

1.4 የንጉሥ አገዛዝ አመሠራረት

ሀ) የሳኦል ዘመን መንግሥት (1ኛ ሳሙ. 8: 1-31: 13)

ለብሔራዊ ክብር ጽኑ ቅናት ያለው ሕዝብ ከመለኮታዊ አገዛዝ ወጥቶ የሥልጣን አወራረስን በተመለከተ የተፈጠረውን ፍንጭ - የለሽ ሁኔታ ሊታገሥ አይችልም። በ1ኛ ሳሙ. 8-12 ውስጥ የተንፀባረቁትና ንጉሥነትን በሚመለከት ያሉት የአስተሳሰብ ልዩነቶች፤ አብዛኛውን ጊዜ ምንጮቻቸው የተያያዙ እንደሆኑ ተቆጥረዋል። ሳሙኤል ግን እግዚአብሔር ንጉሥ እንዲቀባ የመራው ቢሆንም እንኳ እርሱ ይወክለው የነበረው አገዛዝ ማለት፤ መለኮታዊው የአገዛዝ ሥርዓት እንደሚሻል ከመናገር አይቆጠብም፤ ስለዚህ እነዚህ ሁለት አመለካከቶች፤ ሳሙኤል አዲሱን የአሠራር ዘዴ ላለመቀበል የፈጠረውን አንጃ- ግራንጃ ያንፀባርቁ ይሆናል። የሳኦል አገዛዝ የሳሙኤልን አሳብ እውነተኛነት አረጋግጠዋል። ሳኦል ኢያቢስ ገለፃድን ለማዳን ያሳየው ጀግንነትና ለተቃወሙት ሰዎች የነበረው በጎ ምግባር ለወደፊቱ ብሩህ ተስፋ ያስገኙ መሰለው ነበር፤ ሆኖም ከፍልስጥኤም ሠራዊት ጋር ሊዋጋ በቀረበበት ወቅት፤ ለውጊያው ቅድመ- ዝግጅት ለማድረግ ራሱ መሥዋዕቶችን ለመሠዋት በመድፈሩና በአማሌቃውያን ላይ ድል በተጎናጸፈበት ጊዜ እግዚአብሔር መደምሰስ ስለሚገባው ነገር አስቀድሞ የሰጠውን ትእዛዝ ባለመፈጸሙ የሳሙኤል ርግማን እንዲደርስበት አድርጓል (1ኛ ሳሙኤል 15)። ሳኦል ይህንን ያደረገው ምናልባት ሳሙኤል በእርሱ ላይ ያለውን ሥልጣን ተቃውሞ ይሆናል፤ ምክንያቱ ምንም ይሁን እግዚአብሔር ግን እርሱንም ተቃውሞታል፤ ልጁም በእርሱ ፋንታ አይነግሥም፤ እንዲሁም ሳሙኤል ዳዊትን በእርሱ ፈንታ እንዲቀባ በድብቅ ተልኮ ነበር (1ኛ ሳሙ. 16)። የሳኦል ወላዋይነትና ከዚያም አልፎ ወፈፍተኛ ጠባዩ፤ በአገዛዝ ዘመኑ መጨረሻ ላይ የተንፀባረቀ ሲሆን፤ ሕይወቱም በጊልቦዓ ተራራ በፍልስጥኤማውያን እጅ አልፏል። ይህም ፍልስጥኤማውያንን ወደ ግዛቱ ውስጥ ዘልቀው ለመግባት አስችሏቸዋል (1ኛ ሳሙ. 31)። ከሠራዊቱ የተረፈው ከዮርዳኖስ በስተ ምሥራቅ በጦር አዝማቺ ሥር የነበረው ሲሆን ዮናታን ስለተገደለ ወንድሙ ኢያቡስቴ በገለፃድ ነግሶ ነበር። በዚህ ወቅት ዳዊትም በይሁዳ ነገድ ላይ በኬብሮን ነግሦ ነበር፤ ከዚህ በኋላ በነበሩበት ሁለት ዓመታት ውስጥ የተደረጉት ቀላል ግጭቶችና ሢራዎች በመጀመሪያ በኢያቡስቴ ቀጥሎም በአበኔር ላይ ውድቀት አስከተሉ።

ከዚያም በመጨረሻ ላይ የሰሜኑ ነገዶች የዳዊትን መሪነት ለመቀበል ራሳቸውን አዘጋጅተው ስለነበር በኬብርን ንጉሣቸው እንዲሆን ቀበት (2ኛ ሳሙ. 2: 1-5: 3)።

ለ) የዳዊት ዘመነ መንግሥት 2ኛ ሳሙ. 5: 4

1ኛ ነገ. 2: 11 ና 1ኛ ዜና 11: 1-29: 30

ዳዊት ነገዶቹን በሙሉ በቁጥጥሩ ሥር ካደረገ በኋላ የመጀመሪያ እንቅስቃሴውን ሊጀምር ችሏል። ተመዝግቦ የምናገኘው የመጀመሪያው የዳዊት ድርጊት ኢየሩሳሌምን ይኖሩባት ከነበሩት ከኢያቡሳውያን እጅ በማታለል መንጠቁ፤ ከተማይቱም ዋና ከተማው እንድትሆን ማድረጉና ከዚህም የተነሣ በይሁዳና በሰሜኑ ነገዶች መካከል የነበረውን መራራቅ ማስወገዱ ነው። ይህ ዓይነት ውሕደት የፍልስጥኤማውያንን ፍላጎት ስለሚጻረር በከተማይቱ በስተምዕራብ በኩል በራፋይም ሸለቆ ውጊያ እንዲጀምሩ አድርጓቸዋል። ከዚህ በኋላ ፍልስጥኤማውያን በእስራኤል ላይ ምንም ዓይነት ከባድ ዛቻ ማድረግ እስከማይችሉ ድረስ፤ ዳዊት ከፋኛ ድል አድርጓቸዋል (2ኛ ሳሙ. 5: 17-25)። ዳዊት ቤተ መቅደሱን እንዲገነባ ባይፈቀድለትም እንኳ የሚሠራበትን ስፍራ በመምረጥ ለግንባታው የሚያስፈልጉትን ቁሳቁሶች አዘጋጅቷል (1ኛ ሳሙ. 7፤ 1ኛ ዜና 22ና 28: 11-29: 9)። የቃል ኪዳኑ ታቦት በከተማይቱ ውስጥ መኖሩ ኢየሩሳሌም ወደ ፊት የአምልኮ ማዕከል መሆኗን አረጋግጧል (2ኛ ሳሙ. 6)። የታደሱት ምሽጎችና የቤተ መንግሥቱ መገንባት፤ እንዲሁም የንጉሡና የአደባባዩ በዚያ ስፍራ መሆን ኢየሩሳሌምን እስራኤል ልትኮራባት የምትችል ከተማ አድርጓታል (2ኛ ሳሙ. 5: 11-12)።

ቅጥር ወታደሮቹ የፈጸሙአቸው የሰመሩ ጀብዱዎች፤ ዳዊት ከዳን እስከ ቤርሳቤህ ያለውን ምድር እንዲይዝ አስችለውታል፤ ዶር፤ መጊዶን፤ ታዕናክና ቤትሳን የመሳሰሉት የከነዓናውያን የተመሸጉ ከተሞች ደግሞ ከእስራኤል ጋር ስምምነት ለመፍጠር መገደዳቸው ግልጽ ነው (1ኛ ነገ. 4: 11-12)። ኃያላን መንግሥታት በመድከማቸው ምክንያት፤ የእስራኤልን ሌሎች ጠላቶች በቁጥጥር ሥር እንዲሆኑ ለማድረግ ችሏል (2ኛ ሳሙ. 8: 1-15)። ስለዚህ የዳዊት ግዛት ከግብጻውያን ድንበርና ከአቅባ ባሕረ ሰላጤ አንስቶ እስከ ሰሜናዊው የኤፍራጥስ ወንዝ ድረስ

ሰፋ። ሞግብ፣ ኤዶም፤ አሞንና በስተሰሜን ምሥራቅ የሚገኙት የሶርያ መንግሥታት የሚያመጡት ግብር ግምጃ ቤቱን አበልጽጎት ነበር።

ዳዊት ከውጭ ሲታይ የበለጸገ ቢሆንም በቤተሰቡ መካከል ግጭትና መከፋፈል ነበር። ዳዊት በስተ እርጅናው ላይ ካገባትና ሕጋዊ ካልነበረችው ሚስቱ ከቤርሳቤህ የተወለደው ሰሎሞን ዙፋኑን እንዲወርስ በመምረጡ፣ ስለ ውርስ የነበረው ጥያቄ ተምታትቶ ነበር (2ኛ ሳሙ. 11)። በዚህም የተነሳ የመጀመሪያ ልጆቹ አቤሴሎምና አዶንያስ ዙፋኑን ለመንጠቅ ሙከራ ማድረጋቸው አያስደንቅም (2ኛ ሳሙ. 15-18ና 1ኛ ነገ. 1፡5-7)። በሰሜኑ ነገዶች መካከል ይታይ የነበረው ሽሽት፣ ምርኮ፣ አለመታዘዝና የዓመፅ ሙከራ የመልካም አገዛዝ የመጨረሻ ዘመን ምልክቶች ናቸው። ዳዊት ግን እነዚህን ነገሮች በሙሉ ቢመለከትም እንኳ አብዛኛው ሕዝብ እንዲተባበር በማድረጉ፣ የእስራኤል የቅርብ ጎረቤቶች ለጦርነት እንዲነሳሱ የሚያደርጉ ብዙዎቹ ሁኔታዎች ቢፈጠሩም ቅሉ፣ ከመካከላቸው እስራኤልን በውጊያ ለመፈታተን የተዘጋጀ አንድም አገር አለመኖሩ ግልጽ ነበር።

የዳዊት ዘመን መንግሥት ይህ ሁሉ ጉድለት የነበሩት ቢሆንም በእስራኤል ውስጥ ታይቶ የማይታወቅ አገዛዝ ነበር። ተከፋፍሎ የነበረው መንግሥት በእርሱ አማካይነት ተዋሕዷል። ግዛቱ ተሰፋፍቶ ነበር፤ ኢየሩሳሌም ተገንብታና ለወደፊቱ ታላቅ የተስፋ ቃል ተገብቶላት ነበር፤ ሕዝቡም በእርሷ ውስጥ ቤተ መቅደሱን በመገንባት ታላቅ ከተማ ሊያደርጋት ቆርጦ ተነሳሰቶ ነበር። ዳዊት ለተተኪው ለሰሎሞን ዘመን መንግሥት፣ የመጀመሪያ ዓመታት ዓላማና ኃይል ያጎናጸፋቸው ወደር-የለሽ ሰላምና ልግሥናው ያላለቀ ተግባር ነበር። ዳዊት እንደ እግዚአብሔር ልብ የሆነ ሰው ስለ ነበር፣ የግል ሕይወቱም አርአያነት ከዚህ በምንም አይተናነስም።

ዳዊት በተፈጥሮው በመሪነት ተሰጥኦ የተካነ፣ ማራኪ ጠባይ የተጎናጸፈ፣ ድፍረትና መልካም የሰውነት አቋም የነበረው ሰው ነበር። ዳዊት ከማንኛውም ማሕበረ ሰብ ክብር ማግኘት የሚችል ሰው ነበር፤ መጽሐፍ ቅዱስ ግን ለሰው ዋጋ የሚሰጠው ከተፈጥሮ ስጦታዎቹ የተነሳ አይደለም። ከዚህ ይልቅ የሰው ታላቅነቱ የሚታየው በውድቀቶቹ ነው። ከእስራኤል ሕዝብ መካከክል ከወጣው ከዳዊት በስተቀር፣ አንድ ንጉሥ በግል ሕይወቱ የፈጸማቸውን ስህተቶች አምኖ በሕዝብ ፊት የተጸጸተ የት

ይገኛል? ዳዊት ሁለት ጊዜ የነቢዩን ተግላጽ ተቀብሎ ንሥሐ በመግባት የይቅርታን ድንቅነትና የቅጣቱን ተገቢነት ተረድቶ የተለማመደ ሰው ነው (2ኛ ሳሙ. 12: 1-15 ና 25: 10-17)። በመዝሙሩ ውስጥ ቁልጭ ብሎ እንደምንመለከተው፤ ዳዊት ከልቡ የእግዚአብሔርን መክበር የናፈቀ ሲሆን የአምልኮንም ትርጉም አድንቋል። ከዚህም በላይ ዳዊት እግዚአብሔር ዓለቱ፤ ጋሻውና አዳኙ መሆኑን በድል ብቻ ሳይሆን በመሸነፍም ጭምር ተለማምዶ አውቆታል። ንሥሐ፤ እምነትና አምልኮ ዳዊትን ታላቅ ሰው አድርጎታል።

ሐ) የሰሎሞን ዘመነ መንግሥት፡ -

(1ኛ ነገ. 2: 12-11: 43 ና 2ኛ ዜና 1-9)

በአገዛዝ ዘመኑ መጀመሪያ ላይ ሰሎሞን አባቱን የሚመስል ሰው አለመሆኑ ግልጽ ነበር። ዋስትና የማጣት ስሜቱ፤ ሰሎሞንን የግል ጠላቶቹን እንዲያጠፋ ገፋፍቶታል፤ ዳዊት ግን እግዚአብሔር ቅን ፍርድ እስኪሰጠውና ንጉሥነቱንም እስኪያጸናለት ድረስ ይጠባበቅ ነበር። አጠናክሮ ዙፋኑን ከጨበጠ በኋላ ግን ሰሎሞን በዘመነ መንግሥቱ ዐበይት ተግባራት ላይ ማለት ግዛቱን በማጠናከር፤ ዕቅዶቹን በመንደፍና አስተዳደሩን በማደራጀት ላይ ትኩረት አድርጓል። ለዚህ ሁሉ ተግባር የሚያስፈልገው ጥበብ እንደሚሰጠው በእግዚአብሔር ተስፋ ተገብቶለታል። የንግድ መሥፋፋት ለእስራኤል ይህ ነው የማይባል ብልጽግና አስገኝቶላታል። በተለይም በንጉሡ በርካታ የጋብቻ መተሳሰር አማካይነት ከባዕድ ባሕሎች ጋር የመተዋወቅ አድማሶችን አስፋፍቶለታል፤ በግንባታ ሥራዎች አማካይነት የሰለጠኑ ባለሙያዎች ከጢሮስ መጥተዋል። በዴጽዩንጋብር የተመሠረተው የንግድ መርከብ ሥራ የሚንቀሳቀሰው በጢሮስ መርከበኞች ርዳታ ነበር (1ኛ ነገ. 9: 26-28)። በፈረሶችና በሠረገሎች አማካይነት ወደ ግብፅ፤ ሶርያና ደቡብ ምዕራብ እስያ አገሮች የማያቋርጡ የንግድ ጉዞዎች ይደረጉ ነበር (1ኛ ነገ. 10: 28-29)። ይህ የሁሉ ነገር መናኸሪያ የመሆን አዝማሚያ በእስራኤል ውስጥ የጥበብ ሥነ ጽሑፍ በተሻሻለ ዝንባሌ እንዲነሳሳ ሳያደርግ አይቀርም። ሰሎሞን አሁን የእርሱ እንደሆኑ የተቆጠሩትን የጥበብ አባባሎች ለመሰብሰብና ለመለዋወጥ በሚያስችል ስፍራ ላይ ተቀምጦ ነበር (1ኛ ነገ. 4: 29-34)። የጸሐፊዎቹና የታሪክ መዝጋቢው መጠቀስ ይፋ የሆኑ ታሪካዊ ጽሑፎች መኖራቸውን ያመለክታል። ይህ በብዙዎች

አስተሳሰብ፡ በእስራኤል አመሠራረትና ታሪካዊ ወግ ላይ የተመሠረተ የሥነ-ጽሑፍ ትንሣኤ ዘመን ተደርጎ ተወስዷል።

የ1ኛ ነገሥት ታሪክ በተጠረበና በወርቅ በተለበጠ የዝግባ እንጨት በተሠራው የቤተ መቅደሱ ሕንፃ አስደናቂነት ላይ ትኩረት ያደርጋል፤ ሆኖም የቤተ መቅደሱ ግንባታ ሰባት ዓመታት የፈጀ ሲሆን ታላቁ ቤተ መንግሥት ተሠርቶ እስኪያልቅ 13 ዓመታት ያስፈልጉ እንደነበር ይጠቁማል (1ኛ ነገ. 6:38-7:1)። እነዚህ ዕቅዶች በግዴታ የተመለመለ በርከት ያለ የሰው ጉልበት ኃይል ፈሰሰባቸዋል። የንጉሣዊው ቤተሰብ ስፋትና ቁጥሩ ከፍ ያለው የሹማምንት መጠን በሕዝቡ ላይ የጫነው ተጨማሪ ሽክም ቀረጥ፤ ነበር። ከዚህም በላይ በዓይነት ይቀርብ የነበረው ቀረጥ የተለያዩ ግምጃ ቤቶች ያስፈልጉት ስለ ነበር ማከማቻ ከተሞችን መገንባትና መመሸግ አስፈላጊ ነበር። ዘመን በጨመረ ቁጥር አለመታዘዝ መበርከቱ እስከዚህም አያስደንቅም። የአንድ ባለጸጋ ንጉሥና የሹማምንቱ በድሀው ልፋት የራሳቸውን ደስታ ማብዛት፤ የእስራኤልን ባሕል ጨርሶ የሚጸረር ነው። ንጉሡ በሚያሳፍር አኳኋን የአሪትን ሕግ ቸል ስላለ፤ የባዕድ ጣያታት ይመለከጉ ጀመር። ኤዶምና ደማስቆ ለማመፅ ተዘጋጅተው ነበር፤ በአገር ውስጥ ደግሞ ኢዮርብም የተሰጠውን ሥልጣን ተጠቅሞ የመሸፈነ ዕቅድ አውጥቶ ስለ ነበር፤ በግዛቱ ውስጥ የውድቀት ምልክቶች በጉልህ ይታዩ ነበር (1ኛ ነገ. 11)። የሰሎሞን ሞት፤ መንግሥቱ እንዲከፈል ያደረገውን ድንገተኛ ብጥብጥ አስከትሏል (1ኛ ነገ. 12)።

ወጣቱ ሮብዓም የሕዝቡን ማዘን ሳያስተውል በአእምሮ አለመብሰል ምክንያት ብርቱ ጭቆና እንደሚያደርግባቸው በመዛቱና ሥልጣኑን ሊያውጅ በመወሰኑ የሰሜኑን አሥር ነገዶች አጣ። ከግብፅ ስደት የተመለሰው ኢዮርብዓም መሪ ሊሆን ተዘጋጅቶ ስለ ነበር ከ200 ጥቂት በለጥ ላሉ ዓመታት ለብቻው የቆየው የሰሜኑ ተገንጣይ መንግሥት የመጀመሪያ ንጉሥ ሆኗል።

መ) ሰሜናዊው መንግሥት ወይም እስራኤል

-931- 722 ዓክልበ

(1ኛ ነገ. 12 - 2ኛ ነገ. 17)

የሰሜናዊው መንግሥት ታሪክ በአራት ዘመኖች ሊከፈል ይችላል።

1. 931 - 880 ዓክልበ በግብፅ ውስጥ መዳከም ከተፈጠረ በኋላ በኢየሱብዓም ዘመን መንግሥት መጀመሪያ ላይ የነበሩት የግብፃውያን ወራሪዎች ቆመው ነበር። በእነዚህ ዓመታት ውስጥ በእስራኤልና በይሁዳ መካከል ግጭት ነበር። ኢየሱብዓም መንግሥቱን ለማጠናከርና ወደ ኢየሩሳሌም የሚደረጉ ሃይማኖታዊ ጉዞዎችን ለመከላከል በቤቴልና በዳን ቤተ መቅደሶችን ሠርቶ ነበር፤ ሆኖም ቋሚ የሆነ ዋና ከተማ አልነበረም። የኢየሱብዓም (1ኛ ነገ. 2:25-14:20)፣ እንዲሁም የባኦስ (1ኛ ነገ. 15:16-21፤ 15:33-16:7) የንጉሥ ዘር ግንድ እያንዳንዳቸው 20 ዓመታት ያህል ቆይተዋል። የባኦስ ዘመን መንግሥት በመጨረሻ ላይ የንጉሥ ዘር ግንድ እንዲለወጥና ዘምበሪ እንዲነግሥ ያደረገውን የእርስ በርስ ጦርነት አስከትሏል (1ኛ ነገ. 16:8-22)።
2. 880 - 841 ዓክልበ የዘንበሪ የንጉሥ ዘር ግንድ የታወቀው በእስራኤልና በይሁዳ መካከል የነበሩትን ግጭቶች በማስቆሙና አዲሲቱን ከተማ ሰማርያን ዋና ከተማ በማድረግ ነበር (1ኛ ነገ. 16:23-28)። ፊንቄያውያን ግንበኞች ንጉሡና ሹማምንቱ በምቶት የሚኖሩበትን ሰፊ ቤተ መንግሥት ነድፈዋል። የዘንበሪ ልጅ አክዓብ የፊንቄያውያንን ልዕልት ኤልሃቤልን በማግባቱ ከጢሮስ ጋር የነበረው ጎብረት ተጠናክሯል (1ኛ ነገ. 16:31)። ስልምናሶር የዘመነ መንግሥቱን ታሪክ ያስቀረጸበት «ጥቁር ሐውልት» የተሰኘው እንደሚያረጋግጠው አሶር እንኳ ዘንበሪን ታውቀው ስለ ነበር በዘንበሪ ዘመን መንግሥት እስራኤል ዓለም አቀፍ ክብርና ዋጋ ተሰጥቷታል። በእስራኤልና በይሁዳ መካከል የተፈጠረው ጎብረት ሞዓብና ኤዶም ለጥቂት ጊዜም ቢሆን በቁጥጥር ሥር እንዲሆኑ አድርጓል (2ኛ ነገ. 1:1 ና 3:4)። የአስተዳደርና የንግድ መሳካት የከነዓናውያንን ጣኦት አምልኮ የሚደግፍ ክርክር ሳያስነሳ አልቀረም። በአክዓብ ዘመን መንግሥት በአንድ አምላክ ማምለክ ተከልክሎ ነበር፤ ኤልያስ ግን በሕዝብ ፊት በቀርሜሎስ ተራራ ላይ የዘላለማዊውን አምላክ ልዩ ኃይል በተግባር እስካሳየበት ወቅት ድረስ በአል ተብሎ የተጠራው የጢሮስ ባዕድ አምልኮ በይፋ የመመለክ መብት ተሰጥቶት እንደነበር ግልጽ ነው (1ኛ ነገ. 18)። ይሁን እንጂ ከኤልሃቤል ጋር ይደረግ የነበረው ጦርነት ከዚህ በኋላም እንኳ አልቆመም። ጢሮሳውያን በማሕበራዊ ሥነ ምግባር ላይ ያሳደሩት ተጽዕኖ ኤልያስ በዘንበሪ

ንጉሣዊ ዘር ላይ ብርቱ ጥፋት እንደሚደርስ እንዲተነብይ ባደረገው በናቡቱ የወይን ስፍራ ታሪክ ውስጥ ተንፀባርቋል (1ኛ ነገ. 20)።

በ9ኛው መቶ ዓክልበ ውስጥ በአጠቃላይ እስራኤልና ሶሪያ አሶርን ድል ለማድረግ ኃይላቸውን አስተባብረው በ853 ዓክልበ እስካደረጉት እስከ ቃርቃር ጦርነት ድረስ የሶርያውያን ብሔር የሆነው የደማስቆ መንግሥት የእስራኤልን ሰሜን ምሥራቅ ድንበር ያስጨንቅ ነበር። አካባቢ ሕይወቱን ያጣው ሬማት - ዘገለዓድን ለመውሰድ ከሶርያ ጋር በተደረገው ጦርነት ነበር (1ኛ ነገ. 22:1-40)። የሶርያውያን ግፊት በልጆቹ ማለት በአካዝያስና በኢዮራም ዘመን መንግሥትም ያልተቋረጠ ነበር፤ ኢዮ የዘንበሪን ቤተሰብ እንዲያጠፋ የተላከውም ከሬማት ዘገለዓድ ነበር (2ኛ ነገ. 9:1-3)።

3. 841 - 752 ዓክልበ እስራኤል ከምታውቃቸው የነገሥታት ቤተሰቦች መካከል እጅግ ረጅም የሆነው የኢዮ ንጉሣዊ የዘር ግንድ ነው። የኢዮን አመፅ ያነሳሉት ነቢያት ሲሆኑ ከሬካባውያንና ከሠራዊቱም ድጋፍ አግኝቶ ነበር፤ በተጨማሪ በተራው ሕዝብም ዘንድ ተቀባይነት ሳይኖረው አይቀርም (2ኛ ነገ. 9:4-10:28)። ኢዮ ያደረገው የማጣራት ዘመቻ የኢዮራምን፣ የይሁዳውን አካዝያስን፣ ኤልሳቤልን፣ በሰማርያ የሚገኙ ሰባ ቀጥተኛ የአክሐብ ዝርያዎችንና አርባ ሁለት የአካዝያስ ዘመዶችን አጥፍቶአል። ኢዮ የበአል አምላኪዎች የሚገኙበትን ቤተ መቅደስም ሊያነጻ ሄዷል። ኢዮ ተወዳዳሪ የማይገኝለት ቅን ሰው መስሎ ቢታይም እንኳ በግዛቱ ውስጥ የእስራኤል አምላክ እንዲከበር እውነተኛ ቅንዓት አልነበረውም። የብዙ ብርቱ ሰዎች ማለቅ፣ እስራኤልን ስላዳከማት የምሥራቅ ግዛትዋን ነጥቃ ከራስዋ ጋር ያዋሐደችውና ወደ ኤልሳቤል ሜዳ ዘልቃ በመግባት በስተምዕራብና በደቡብ አቅጣጫ እስከ ድንበር ድረስ ያሉትን ለም አካባቢዎች የያዘችው ደማስቆ አቻ አልተገኘላትም ነበር (2ኛ ነገ. 10:32-33ና 12:17)። እንደገና ማንሠራራት የተቻለው ደማስቆ በ803 ዓክልበ ከእርሷ በሚበልጥ ኃያል መንግሥት በአሶር በመወረሯ ምክንያት ብቻ ነበር። ስለዚህ በዚህ ንጉሣዊ የዘር ግንድ አራተኛውና እጅግ ታላቅ የነበረው ንጉሥ ዳግማዊ ኢዮርብዓም ተወስደው የነበሩትን ግዛቶች ለማስመለስና የእስራኤልንም ድንበሮች ለማጠናከር ችሎ ነበር (2ኛ ነገ.

14:23-29)። ሹማምንቱን፤ የመሬት ከበርቴዎቹንና ነጋዴዎቹን ያበለፀጋቸው ይህ ነው የማይባል ሀብት ተጎናጽፈው ነበር፤ ሆኖም የመንግሥቱ ሀብት የማይደርሰው ተራ ሕዝብ እጅግ ደህይቶ ነበር። ይህንንም ከሃይማኖታዊ ሥነ-ሥርዓቶች ማክበር ጋር በማጣመርና የሙሴን ሕግ ከማንቋሸሽ ጋር በማዛመድ አሞጽና ሆሴዕ ተቃውመውታል። ማሕበራዊ ክፋቶች እግዚአብሔርን ጨርሶ ቸል የማለት ውጫዊ ገጽታ ነበሩ። ልብን ለመለወጥ ጊዜው አሁንም ያላለፈ ቢሆንም የነቢያቱ መልእክት ያዘለው ጦርነትንና ምርኮን ነበር። አሶር ከእስራኤል በሮች አካባቢ ጠላትን ብታርቅም ይህ ያተረፈው ጊዜያዊ ፋታ ብቻ ነበር። ከዚህም በላይ የኢዩ ንጉሣዊ ዘር የተደላደለ አልነበረም። በኢዮርብዓም ምትክ የነገሠው ዘካርያስ ተገድሎ ነበር (1ኛ ነገ. 15:8-12)።

4. 752 - 722 የመጨረሻዎቹ ሠላሳ ዓመታት፤ (2ኛ ነገ. 15:10-25:30) ሰሎም መንግሥት ነጥቆ አንድ ወር ከመራ በኋላ በምናሔም ተገድሏል (2ኛነገ. 15:10-15)። ምናሔም ቀጥሎ 10 ዓመት ለነገሠው ለአሶር ግብር በመገበር ጊዜያዊ ፋታ አግኝቶ ነበር። ልጁ ፋቂስያስ ፀረ-አሶራውያን የአመራር ሥልጣን በነበረውና ይሁዳ ከእስራኤል ጋር እንድትቀላቀል የማስገደድ መከራ ባደረገው በሮሜልዩ ልጅ በፋቁሔ እስከተገደለበት ወቅት፤ ሁለት ዓመታት ነግሷል። አሶር ከይሁዳ ለተደረገላት የዕርዳታ ጥሪ በከፊል አጸፋ ለመመለስ ሰሜናዊ እስራኤልን ወርራ ከተሞችንና እስረኞችን በቁጥጥሯ ሥር አድርጋለች፤ (2ኛ ነገ. 16:5-8)። ሆሴዕም ፋቁሔን ከገደለው በኋላ የሰሜናዊው መንግሥት የመጨረሻ ንጉሥ ሆኗል። ሆሴዕ ለአሶር አልገብርም ባለበት ወቅት ሰማርያ ለሦስት ዓመታት ከተከበበች በኋላ፤ ተይዛ ሕዝቧ ወደ ምርኮ ተግዟል። የሁለቱ ነቢያት፤ ማለትም የአሞጽና የሆሴዕ መልእክት እውነተኛነት ተረጋግጧል።

ሠ) ደቡባዊ መንግሥት ማለት ይሁዳ - 931 - 587 ዓክልበ

(1ኛ ነገ. 12:21 - 2ኛ ነገ. 25:21 ና 2ኛ ዜና 11:1-36:21)

ይሁዳ የተደራጀ ዋና ከተማና ሥልጣን ከነበረው ሃይማኖታዊ አምልኮ ጋር ታላቅ ቤተ መቅደስ በማግኘት የታደለች ስትሆን፤

የምትመራውም መለኮታዊ ሹመት በተቀበሉ የነገሥታት ዘር ነበር። በሮብዓም ዘመነ መንግሥት ሀብቱ በግብፅ የተዘረፈው ደቡባዊው መንግሥት ድሀ፤ በቀላሉ ሊያዝ የማይችልና የእስራኤልን ያህል የወራሪዎችን ዓይን የማይስብ ነበር (1ኛ ነገ. 14:21-31)።

የይሁዳ ሦስተኛ ንጉሥ አሳ ባዕድ አምልኮን የማጥራት ምኞት ያለው ሰው ነበር (1ኛ ነገ. 15:9-24)። አስተዳደርን በተመለከተ አለመግባባት ሰሜናዊውን መንግሥት ለመውጋት ከሶርያ ርዳታ ለማግኘት ፈልጎ ነበር፤ ሆኖም ከእርሱ ቀጥሎ በኢየሳፍጥ ዘመነ መንግሥት፤ ይሁዳ ከእስራኤል ጋር የፈጠረችው ኅብረት ከቀድሞ ወዳጆችዋ ጋር እንድትዋጋ አድርጓታል። ኢየሳፍጥ ቅንና ችሎታ የነበረው መሪ ቢሆንም እንኳ ልጁ ከእስራኤል ልዕልት ከጎቶልያ ጋር ባደረገው ጋብቻ ሳቢያ የሰሜናዊውን መንግሥት ጎጂ ተጽዕኖ ወደ አገሩ አስገብቶ ነበር (1ኛ ነገ. 22:41-50 ና 2ኛ ነገ. 8:18)። ኢዩ ባመፀበትና የዳዊት ዘር ለመጥፋት ያሰጋው በነበረበት ወቅት፤ ንጉሣዊው የዘር ግንድ እንዳይቋረጥ አንድ ሕፃን ከንግሥት ጎቶልያ ሰይፍ አምልጦ ነበር። ዮዳሄ በሠራዊቱና በተራው ሕዝብ ድጋፍ ወጣቱን ኢዩአስን ለማንገስና ጎቶልያን ለማስገደል ችሎ ነበር (2ኛ ነገ. 11)። አዲሱ ዘመነ መንግሥት የጀመረው ቤተ መቅደሱን በማደስና የሃይማኖት ተሃድሶ በማድረግ ነበር፤ ይሁን እንጂ ይህ መልካም ጅማራ እስከመጨረሻው ዘላቂ አልሆነም። የሶርያው አዛኤል ኢየሩሳሌምን ለመውረር በዛተበት ወቅት፤ እንዲመለስ ከቤተ መቅደሱ ንብረት መግለጃ ተሰጥቶታል። ኢዩአስ የተገደለው በ796 ዓክልበ በቤተ መንግሥቱ ውስጥ ሳለ ነበር (2ኛ ነገ. 12)።

በ8ኛው መቶ ዓክልበ አዝያን ወደር የሌለው ንጉሥ ነበር። አባቱ አሜስያስም ተገድሎ ነበር (2ኛ ነገ. 14:17-20)። ንጉሥ አዝያን አዛርያስ ተብሎ ይጠራ ነበር፤ በጎረቤቱ ይገኙ የነበሩትን ሕዝቦች ጸጥ በማድረግ፤ ሠራዊቱን በማደራጀት፤ እንዲሁም ኢየሩሳሌምንና ሌሎቹንም ከተሞች በግንብ በማጠር መንግሥቱን አጠናክሯል፤ (2ኛ ነገ. 15:1-7 ና 2ኛ ዜና 26)። በአዝያን ዘመነ መንግሥት ይሁዳ ሰሎሞን ከሞተ በኋላ አይታው የማታውቀውን ብልጽግና አግኝታለች። ኢሳይያስ የእስራኤልን ቅዱስ በራእይ ያየውና ለአገልግሎትም የተጠራው የአዝያን የ52 ዓመታት የአገዛዝ ዘመን በሚያበቃበት ዓመት ነበር (ኢሳ. 6)። በሳልሳዊ ቴልጌልቴል ፌልሶር ዘመነ መንግሥት በ745 ዓክልበ

በተጀመረው በአሰራውያን ጣልቃ ገብነት ዘመን ኢሳይያስና ሚካያስ ለይሁዳ የሚሆን መልእክት አስተላልፈዋል። በ734 ዓክልበ እስራኤልና ሶርያ አሶርን ለመቃወም ጎበረት በፈጠሩበትና ይሁዳ እንድትተባበራቸው ለማስገደድ በዛቱበት ወቅት አካዝ የኢሳይያስን ምክር ተቃውሞ አሶር እንድትረዳው ጠይቋል። በዚህ ድርጊቱም ይሁዳ ለአሶር እንድትገባር አድርጓታል (ኢሳ. 7)። በዚህ ወቅት እንዲያውም ቀደም ብለው የአሶር ሠራዊቶች በምዕራብ ማለት በይሁዳ አካባቢ ነበሩ። በ732 ዓክልበ ደማስቆ ተሸንፋለች። ሰሜናዊውም እስራኤል ተማርኮ ነበር። ከአሥር ዓመታት ማለት ከ722 ዓክልበ በኋላ በእነዚህ ሦስት መንግሥታት መካከል፣ በሕልውና የቆየችው ይሁዳ ብቻ ነበረች። ምንም በየአቅጣጫው አሶር ድል ብትጎናጸፍም ግብፅና አዛጦን ሢራዎች ጠንስሰውባታል (ኢሳ. 20 ና 30፡1-7)። ይሁዳ ገለልተኛ እንድትሆን ኢሳይያስ ቢመክራትም በተለይ ከ705 ዓክልበ በኋላ የዓመፅ ተባባሪ ሆናለች። የዚህ ነገር ውጤት የደምሳሹ የአሰራውያን ወረራና በየቦታው የተደረገው ጥፋት ነበር። ከ715 - 686 የነገሠው ንጉሥ ሕዝቅያስ ለሚካያስና ለኢሳይያስ ስብከት ቀና መልስ በመስጠቱ ተከብባ የነበረችው ኢየሩሳሌም በአምላካዊ ተዓምር ተርፋለች። ይህ ሁኔታ እጅግ ከባድ ስለነበር በሦስት ሥፍራዎች ተመዝግቧል (2ኛ ነገ. 18፡13-19፡37፤ 2ኛ ዜና 32፡1-23 ና ኢሳ. 36-37)። ከዚህ በኋላ የይሁዳ መንግሥት ለተጨማሪ 100 ዓመታት ያህል ቆይቷል።

የምናሴ ዘመነ መንግሥት በሕዝቅያስ አማካይነት የተሠራውን ነገር ሁሉ አበላሽቶ እንዳልነበረ አድርጎታል (2ኛ ነገ. 21፡1-18)። የአሰራውያን የአኗኗር ሁኔታዎች በተለይም በሃይማኖት በኩል ተሰሚነትን አግኝተው ማናቸውንም ትንቢታዊ ተቃውሞዎች አፍነዋል። ምናሴና ልጁ አሞጽ ከሞተ በኋላ በኢዮስያስ ዘመነ መንግሥት በ639-609 ዓክልበ ብቻ የተሳካ ተሃድሶ ተሞክሯል (2ኛ ነገ. 22፡1-23፡30)። እርሱም በአሶር መንግሥት መመንመን ምክንያት በ8ኛውና 12ኛው ዓመቱ ባዕድ አምልኮዎችን ለመቃወም ችሏል። ይህን ለማድረግ አእምሮውን የማረከው የነቢዩ ሶፎንያስ ትንቢታዊ ንግግር ሳይገፋፋው አልቀረም። በ626 ዓክልበ ነቢዩ ኤርምያስ ወደ አገልግሎቱ ተጠራ። ቀጥሎም በ621 ዓክልበ የኦሪት ሕግ መጽሐፍ በቤተ መቅደሱ ውስጥ መገኘቱ ለተሃድሶው ተጨማሪ ማነሳሻ ሆኗል። እነዚህ ሁሉ ውጫዊ ለውጦች የተደረጉ ቢሆንም እንኳ ኤርምያስ በኢየሩሳሌም ላይ የሚመጣው ፍርድ ይቀራል የሚል የመጽናኛ

ቃል አልሰጠም። የሚመጣው ጥፋት የማይቀር ነገር ነበር። ይህ ተቀባይነት ሊያገኝ ያልቻለ መልዕክት መከራ እንዲቀበልና እንዲታሰር አድርጎታል። ነቢዩ ዕንባቆም፥ አምናበት ያስተምረው የነበረውን እግዚአብሔር ሕዝቡን ለመቅጣት በባቢሎን ይጠቀምበታል የሚለውን መልእክት ተጠራጥሮ ነበር። በዘመኑ ተወዳጅ የነበረው አስተሳሰብ ቤተ መቅደሱ እንደማይደመሰስና ሕልውናውም ለኢየሩሳሌም ዋስትና እንደሆነ የሚያንፀባርቀው ነበር። ሆኖም ኤርምያስ በኢየሩሳሌም፤ ሕዝቅኤል በባቢሎን ሆነው ከተማይቱና ቤተ መቅደሱ ሁለቱም እንደሚደመሰሱ ተንብየዋል።

እንዲሁም በ605 ዓክልበ የባቢሎናውያን ሠራዊት ከተሞችን እያጠፋና ሕዝቡን እየማረከ ይሁዳን ወረረ፤ (2ኛ ነገ. 24: 1)። እንደገና ከ8 ዓመት በኋላ የይሁዳ ዕምቢተኝነት ንጉሥ ዮአኪንና የከተማይቱ ታላላቅ ሰዎች ታስረው ወደ ባቢሎን በተወሰዱበት በ 597 ዓክልበ ናቡከደነጾር ተመልሶ መጥቶ ኢየሩሳሌምን እንዲይዝ አስችሎታል፤ (2ኛ ነገ. 24: 8-17)። ለሦስተኛው ጊዜ ከ11 ዓመት በኋላ በ587 ዓክልበ ከተማይቱ በመዘረፍዋና ተጨማሪ ሰዎች በመማረካቸው የይሁዳ ሕዝባዊ ታሪክ አክትሟል (2ኛ ነገ. 25)። ናቡከደነጾር የሾመው የይሁዳ ግዛት አስተዳዳሪ ጎዶልያስ ከተገደለና ዮሐናን ከተከታዮቹ ጋር ወደ ግብፅ ከኮበለለ በኋላ፥ ለአስተዳደር እንዲያመች ይሁዳ ከሰማርያ ጋር ተቀላቅሏል። ትንቢተ አብድዩ ቁልጭ አድርጎ እንደሚያሳየን ኤዶም ጠላትን መደገፍዋና በኋላም የይሁዳን ግዛት ለራሷ ጥቅም ማዋሏ ለይሁዳ የውርደት መጨረሻ ነጥብ ነበር።

1.5 ምርኮን መመለስ፥

(2ኛ ዜና 36: 20-23 ና ዕዝ. 1፥6)

ኤርምያስና ሕዝቅኤል የይሁዳ መንግሥት ከነጭራሹ መውደቁን እንዲቀበል ሕዝቡን ሙሉ በሙሉ አዘጋጅተውትና ለወደፊት ያለው ማንኛውንም ተስፋ በባቢሎን ምርኮ ላይ መመስረት እንዳለበት አጠንክረው ተናግረው ነበር (ኤር. ምዕ. 24ና ምዕ. 29፤ ሕዝ. 11)። ሕዝቅኤል ቢያንስ እስከ 571 ዓክልበ ድረስ አገልግሎቱን ቀጥሏል፤ ሆኖም ተተንብዮ የነበረው የከተማይቱ ውድቀትና መደምሰስ ፍጻሜ ካገኘ በኋላ የቀረበው መልእክት አዲስ ነበር (ሕዝ. 29: 17 ና 33: 21)።

ከ586 ዓክልበ በኋላ አዲስ ቃል ኪዳን፤ አዲስ ሕዝባዊ ትንሣኤና አዲስ ኢየሩሳሌም እንደሚያገኙ የተስፋ ቃል ሊሰጥ ችሎአል።

በኤርምያስና በሕዝቅኤል ተነግሮ የነበረው ትንቢት ድል በማድረግ ዙፋኑን ባጸናው በአንሻን ንጉሥ በቂርስ አማካይነት በታሪክ ውስጥ ፍጻሜ ማግኘት ጀምሮአል። ባቢሎንም በ539 ዓክልበ በእርሱ ቁጥጥር ሥር ወድቃለች። በምርኮ የነበሩትን ሕዝቦች ወደ ገዛ አገራቸው መመለስና ባሕላዊ አምልኮአቸውንም እንዲቀጥሉ ማበረታታት የአሠራር ሥልቱ ስለነበር፤ አይሁድ ወደ ኢየሩሳሌም የመመለስ ዕድል አግኝተዋል። የዕዝራ መጽሐፍ መግቢያ ምዕራፎች እንዴት ማዕከላዊ ስፍራ እንደተመረጠና በቶሎ የአዲሱ ቤተ መቅደስ መሠረት እንደተጣለ ይገልጽልናል፤ ሆኖም ከዚህ በመቀጠል ሁለቱ ነቢያት ሐጌና ዘካርያስ በተግላጽና በምክር በአዲስ መልክ እንዲጀምር እስካደረጉበት ጊዜ፤ ማለት እስከ 52 ዓክልበ ድረስ በአገሩ ውስጥ ይኖሩ በነበሩትና እነርሱ ሊተባበሯቸው በማይፈልጓቸው ሰዎች ተስፋ ማስቆረጥና ተቃውሞ ሥራው ተጓጉሏል። የአዲሱ ቤተ መቅደስ የግንባታ ሥራ በ516 ዓክልበ ተፈጽሟል።

የሚልክያስ ትንቢት እንዲሁም ዕዝራንና ነህምያን በሚመለከት የተጻፉት ጽሑፎች፤ ስለተቀረው የፋርስ ዘመነ መንግሥት ሁኔታ አንዳንድ ማብራሪያ ይሰጣሉ (ዕዝ. 7-10 ና መጽሐፈ ነህምያ በሙሉ)። ተቃውሞው ሲቀጥል ትንሹ ኅብረተሰብ ተመኝተት የነበረውን አመራር አላገኝም ነበር፤ ስለዚህ የቅዱሳት መጻሕፍት አዋቂው ዕዝራና የፋርስ ንጉሥ የግል ባለሟል የነበረው ነህምያ በኢየሩሳሌም ተልእኮ እንዳላቸው ተረድተዋል። ነህምያ ወደዚህ የመጣው በ445 ዓክልበ ነበር። ነህምያ የነበረውን ተቃውሞ በዘዴ በማክሸፍና የከተማውን ቅጥር ለመገንባት ያወጣውን ዕቅድ በማቀናጀት በ52 ቀናት ሥራውን ለማጠናቀቅ ችሎአል (ነህ. 6፡15)። ግንቦቿ በ586 ዓክልበ ከፈረሱ በኋላ 150 ዓመታት ያህል ቆይቶ ኢየሩሳሌም እንደገና ባለ ቅጥር ከተማ ሆናለች። የሕዝቧ ብዛትም እየጨመረ ሲሄድ እርሷም የትንሿ ክፍለ አገር የይሁዳ ተወዳጅ ዋና ከተማ ሆናለች። የቤተ መቅደሱ አምልኮ እንዳይቋረጥ አስተዳዳሪው ነህምያ ሕግ አውጥቶአል። ሆኖም በሙሴ ሕግ ላይ ያተኮረውና አንድም ሳያንድሉ ማክበር የእያንዳንዱ አይሁድ ግዴታ እንዲሆን ያደረገው ዕዝራ ነበር። አይሁድ አስተዳደር - ነክ የሆነ ነፃነት ወይም ንጉሥ የማንገሥ

አፋጣኝ ተስፋ አልነበራቸውም፤ የአሪትን ሕግ ማክበር ግን፤ በሥልጣናቸው ሥር ሲሆን በማንኛውም አገር ውስጥ ቢኖሩም ይህ የታማኝ አይሁዶች ሁሉ ጽኑ ዓላማ ሆኖ ነበር። ዕዝራ ኢየሩሳሌም ስለደረሰበት ዘመን፤ እንዲሁም በእርሱና በነህምያ መካከል ስለነበረው ግንኙነት ለማወቅ ከፈለጋችሁ ስለ ዕዝራና ነህምያ መጻሕፍት የሚያብራሩ ሌሎች ጽሑፎች ፈልጋችሁ ተመልከቱ።

የብሉይ ኪዳን ታሪካዊ ጽሑፎች ከነህምያ ቀጥሎ የሆነውን የአይሁድ ብሔር ታሪክ አይሰጡንም። ሆኖም ነቢያት ከታሪኩ የማይለወጠውን መሠረታዊ የአተረጓጎም ነጥቦች አቅርበዋል፤ የመጀመሪያው ነጥብ እግዚአብሔር ለእስራኤል እጅግ በጣም ቅርብ መሆኑ ነው። በእስራኤልም ማሕበራዊና አስተዳደራዊ ኑሮ ውስጥ ያለውን ግፍ፤ ርኩሰትና ኢ-ሰብዓዊነት በደንብ አድርጎ ያውቃል። እግዚአብሔር በአንድ ቅጽበት በቅርብም በሩቅም የሚገኝና ሰማይንና ምድርን የሞላ ከሆነ፤ ማንኛውም አድራጎት ሰው ሁሉን ከሚያየው ከእግዚአብሔር ዓይን ፍርድ ፈጽሞ ሊያመልጥ እንደማይችል ያሳያል። ሰው በዕለት ተዕለት ኑሮው ውስጥ ዘወትር የሚያጋጥሙት ምርጫዎች ለምን ቅድሚያ እንደሚሰጥ ስለሚያሳዩ ዋጋ ያላቸው ናቸው። እግዚአብሔር የጠየቀው ነገር ግልጽ ነበር፤ ይኸውም አድልዎ የሌለበት ፍርድ ቤት፤ በገበያ ስፍራዎች ሐቀኛ የንግድ ልውውጥ፤ ትክክለኛ የጉልበት ዋጋዎች፤ ለድሆችና ረዳት ለሌላቸው ልግስና፤ በተጨማሪም ከልብ የሆነና ታማኝ አምልኮ ነበር። ሁለተኛው እስራኤል ጭፍን የሆነ ጠማማ ዕድል በመጠባበቅ ላይ ያለች አልነበረችም። ሆኖም ለሚመጣበት ድንገተኛ ጥፋት ተጠያቂ ነበረች። ኢሳይያስ በምዕ. 1፡19-20 ላይ፡- «እኚ ብትሉ ለእኔም ብትታዘዙ የምድርን በረከት ትበላላችሁ፤ እምቢ ብትሉ ግን ብታምፁም ሰይፍ ይበላችኋል» በማለት ይህንን ነገር ግልጽ አድርጎታል። እግዚአብሔር የተናገረውን እንደሚፈጽም በዘመነ ሕዝቅያስ ተገልጦ ነበር፤ ይኸውም እርሱ የነቢዩን ምክር ለመቀበል በታዘዘበትና ራሱን ባዋረደበት ወቅት ኢየሩሳሌም ተርፋለች።

ሦስተኛው የሰው ኃላፊነት እግዚአብሔር የሰዎችንና የነገሥታትን ጉዳዮች እንደሚቆጣጠር ከሚያረጋግጠው እውነት ጋር አይጋጭም። እግዚአብሔር የታሪክ ጌታ የዓለምም ፈጣሪ ነው። የባቢሎንንና የፋርስን ነገሥታት ወስዶ፤ የራሱን ዓላማ ከግቡ ለማድረስ እነርሱ ሳያውቁ

መገልገያ መሣሪያ ሊያደርጋቸው ይችላል ነበር። ስለዚህ የእስራኤል አለመታዘዝም የእግዚአብሔርን ዓላማዎች ሊያሰናክል አልቻለም። ንጉሦችዋ ሁሉ እምነተቢስ ቢሆኑም፤ የእርሱን ፈቃድ ሁሉ የሚፈጽም የዳዊት ዘር የሆነ መሪ ይሰጥ ነበር። የአሮጌው ቃል ኪዳን ውል ሲጣሰ እግዚአብሔር አዲስ ቃል ኪዳን ይመሠርታል፤ እስራኤልን ይቅር ይላል፤ እንዲሁም ሕግጋቱን እንድትጠብቅ ያደርጋታል። ትንቢት መስጠት በተቋረጠበት ወቅት፤ ሰፋ ያሉ ግብ ያላቸው የተስፋ ቃሎች ፍጻሜያቸውን አላገኙም ነበር። በዚህ ሁኔታም ብዙ መቶ ዓመታት አልፈዋል፤ ትክክለኛው ወቅት ሲደርስ የታሪክ አምላክ ጥሶ ጣልቃ በመግባት፤ የሰጠውን የተስፋ ቃል ሁሉ ይፈጽማል በማለት በእስራኤል የሚገኙ ታማኝ ሰዎች ጽኑ እምነታቸውን ይዘዋል። የዓለም ታሪክ ዓላማ አለው የሚለው ሐቅ የተመሠረተበት አስተሳሰብ ከብሉይ ኪዳን አተረጓጎም የተገኘ ነው።

ብሉይ ኪዳን ስለ እግዚአብሔር የሚያስተምረው ትምህርት

ከጅማረው አንስቶ ብሉይ ኪዳን ለአንባቢው የግንኙነትን ታሪክና ዘገባ የሚያቀርብ መሆኑን በጉልህ ያሳያል። ይህም ግንኙነት በእግዚአብሔርና በዓለም መካከል ያለው ነው። በእርግጥ በዚህ ግንኙነት ውስጥ ሁለቱ ወገኖች እኩል አይደሉም። ግንኙነት የመፍጠር መብት የእግዚአብሔር ብቻ ነው። ይህም ማለት በተፈጠረው ግንኙነት የተነሣ በዓለም ላይ መብትና ሥልጣን ያለው እግዚአብሔር ብቻ እንጂ ዓለም በእርሱ ላይ ተመሳሳይ የሆነ መብት ያገኛል ማለት አይደለም።

ብሉይ ኪዳን ላዘለው ትምህርት ልዩ ቅርጽ የሚሰጠው ግንኙነት የሚለው ጽንሰ-አሳብ ነው። የእግዚአብሔርን ባሕርይ የሚገልጠውን ዋና አሳብ ማለት፣ ቅድስናውን ብንመለከተው ልናውቀው የምንችለው ከግንኙነት አንጻር ብቻ ነው። ይህ ቅድስና የታየው ራሱን እንደቻለው፣ ብቻውን እንደሚገኝ ወይም ከግንኙነት ተነጥሎ ሳይሆን ዓለምንና ሰውን ከሚነካ አንጻር ነው። አንድ የብሉይ ኪዳን ትምህርት ምሁር ሲጽፍ፡- ብሉይ ኪዳን ስለ እግዚአብሔር ባሕርይ በሚያስተምረው ትምህርትና ሌሎች ሕዝቦች ስለ እግዚአብሔር ባላቸው ፅንሰ-አሳብ መካከል ያለው ልዩነት ብሉይ ኪዳን የሚያተኩረው፣ እግዚአብሔር ግንኙነትን በመፍጠሩ ወይም ራሱን በመግለጡ መብት ላይ ያተኮረ ነው። ሆኖም ይህ መብቱ በሰውና በራሱ መካከል በሚፈጥረው የቅርብ ግንኙነት ውስጥ ሰውን የሚያስበረግግ አይደለም ብሎ አትቷል።

ይህ አጭር መመሪያ ብሉይ ኪዳን ስለ እግዚአብሔር የሚያስተምረውን ትምህርት ሲያቀርብ ምጥን ሆኖ ብዙ ነገሮችንም አቅፏል። ይህም በሦስት የተለያዩ የብሉይ ኪዳን አስተሳሰቦች መካከል ተቆላልፎ የሚገኘውን የግንኙነት ጽንሰ-አሳብ ብቻ ለማጥናት ያስችላል። እነርሱም ፍጥረት፣ መለኮታዊ መገለጥና ቃል ኪዳን ናቸው።

2.1 ፍጥረት

ብሉይ ኪዳን ቅዱሱ እግዚአብሔር ከዓለም ጋር ያለውን ግንኙነት የሚገልጽበት የመጀመሪያና መሠረታዊ መንገድ ስለ ፍጥረት የቀረበው

ትምህርት ነው። በዚህ ርዕስ ላይ መጀመራችን፣ የብሉይ ኪዳንን ትምህርት ከእስራኤል ታሪክ ወይም ሃይማኖት በጥቂቱም እንኳ መገንጠላችን አይደለም። በእስራኤል ኑሮ ውስጥ እንደ ማንኛውም ሌላው ትምህርት፣ እግዚአብሔር ፈጣሪ የመሆኑ ትምህርት ከአንድ የተለየ ዘመን ጋር የተያያዘ ነበረ፤ ይህም በኢሳይያስ ትምህርት ውስጥ በሰፊው ተገልጿል (ኢሳ. 40: 12-14፣ 25-26፤ 42: 5፤ 44: 24፤ 45: 18 ወዘተ)። ይሁን እንጂ እግዚአብሔር ፈጣሪ የመሆኑን ትምህርት በመጀመሪያ ሰዎች ያስተዋሉት በእነ ኢሳይያስ ዘመን ነበር የሚለው ስንኩል ክርክር ጊዜ ያለፈበት ነው። በመጀመሪያው ላይ ብሉይ ኪዳን የሚያተኩረው፣ እስራኤል ስታምንበት የቆየችው እግዚአብሔር ፈጣሪ የመሆኑ እውነታ ነው። ይህ ሐቅ በጌታችን በኢየሱስ ክርስቶስ መገለጥ ፍጻሜውንና ተግባራዊነቱን ለሚያስገኘው ለብሉይ ኪዳን ትምህርት ዓለምን በሙሉ የሚያቅፍ ገጽታ ይሰጠዋል።

ሀ) ፈጣሪ

እግዚአብሔርን ብቻ የማምለክ ትምህርት በዘፍ. 1 ውስጥ መሠረታዊና ዐቢይ ነው። ይህ ትምህርት በመላው ዘፍጥረት ውስጥ ከሚገኘው አሳብ ጋር በማይነጣጠል ሁኔታ ስለ ተያያዘ ብዙ አማልክት ማምለክን ያስተምር የነበረውን ዘገባ በማሻሻል የተገኘ ሳይሆን አይቀርም። ማለትም ከዚህ ውጪ ምንም ዓይነት ፍንጭ የማይገኝለት አስተሳሰብ ነው። በፍጥረት ዘገባ ውስጥ እግዚአብሔርን ብቻ የማምለክ ትምህርት በተለያዩ መንገዶች ተገልጾ ይገኛል፤ ለምሳሌ ብዙ አማልክትን በሚያመልኩ ሰዎች አሳብ እያንዳንዱ አምላክ የሚሠራው አንድ ሥራ ብቻ ነው፤ ነገር ግን በዘፍ. 1 ውስጥ ለእግዚአብሔር የተለያዩ ስሞች አለመሰጠቱ፣ እስራኤላውያን ያመልኩት የነበረው አንድ አምላክን ብቻ ለመሆኑ አንድ ማስረጃ ነው፤ ለምሳሌ የተክሎችን ልምላሜ ብንወስድ ልምላሜው የተገኘው፣ የልምላሜ አምላክ በመባል በአሕዛብ ዘንድ በሚታወቀው በበአል ቀጥተኛ ጣልቃ ገብነት ሳይሆን፣ ፈጣሪ እግዚአብሔር ለተክሎች በሰጠው የተፈጥሮ ኃይል ነው (ዘፍ. 1: 11)። እንዲሁም «ምድር ባዶ ነበረች፣ አንዳችም አልነበረባትም» የሚለው ሐረግ ምድሩ ቅርጽ ሳያገኝ በፊት የነበረውን ሁኔታ ይወክል ከነበረውና ባቢሎናውያን ቲያማት ብለው ከሚጠሩት አምላክ ጋር ምንም ግንኙነት የለውም። ቲያማት ዘወትር የፈጣሪውን ሥራ ለማክሸፍ ከእርሱ ጋር ይጣላ

ነበር ብለው ባቢሎናውያን ያምኑ ነበር። እንዲሁም ግሪኮች ያስተምሩት ከነበረው ተመሳሳይ ሃይማኖታዊ ፍልስፍና ጋር ፈጽሞ አይገናኝም። በዘፍ. 1:2 ውስጥ የሚገኙት የዕብራይስጡ ቃላት ፍጥረትን የሚቃረን አሳብ አይጠቁሙም። «ባዶ» እና «አንዳች» የሚሉት ቃላት ፍጥረትን ከሚገልጠው ዘገባ ጋር ስለማይስማሙ፤ የዘገባው ጥንታዊ ትርጉም ሌላ ነበረ የሚለው ትርጉም ተቀባይነት አይኖረውም። በኤር. 4:23 ውስጥ የዚህ ሐረግ ትርጉም ሥርዓት፤ የታለመ ሕልውናና ዋጋ ያጣ ወደ ዝቅተኛ የቁስ አካል ደረጃ የተለወጠ ዓለም ማለት እንደሆነ ግልፅ ነው። ስለዚህ ቀደም ብሎ ከዘፍ. 1:2 የተጠቀሱት ቃላት፤ የተቃራኒ አምላክን ስም የሚጠቅሱ ወይም ሕልውናውን የሚጠቁሙ አይደሉም። ሆኖም የታሪኩ ቅደም ተከተል እንደሚያሳየን ቀጥሎ ሥርዓት፤ ቅርጽና ሕይወት የሚሰጠው የቁስ አካል መፈጠር የፈጣሪ ሥራ የመጀመሪያ እንቅስቃሴ ነው።

ይህ ተከታታይ የሆነ የፈጠራ ሥራ- ማለትም ያለ ምንም ልፋት ታላቁ ተግባር የተከናወነበትና በተጨማሪም በእግዚአብሔርና በዓለም መካከል የተፈጠረው ፈጣን ግንኙነት፤ ለየትኛውም የይስሙላ አምላክ ግልቃ መግቢያ መንገድ በማይከፍት አኳኋን ለእግዚአብሔር ቃል ብቻ ተሰጥቷል (ዘፍ. 1:3፤ መዝ. 33:6፤ 9 ና 148:5)። ባራ የሚለው የዕብራይስጥ ግሥ እግዚአብሔር በቃሉ ኃይል የፈጠረ መሆኑን ይገልጻል። ከእሥራኤል ውጭ ያሉት ሰዎች ግሡን፤ ውሱን በሆነ መንገድ ሲጠቀሙበት እሥራኤላውያን ግን የእግዚአብሔርን የመፍጠር ሥራ ብቻ ለመጠቆም ተጠቅመውበታል። ስለዚህ ይህ ቃል በአድራጊ- ተደራጊ ዐረፍተ ነገር ውስጥ አገልግሎት ሲሰጥ የዐረፍተ ነገሩ ባለቤት እግዚአብሔር ሲሆን፤ በተደራጊ-አድራጊ መልክ ሲቀርብ በውስጡ ያለው ታዋቂነት እርሱን ያመለክታል። ሥራው ታላቅ ሊሆን ይችላል (ኢሳ. 45:8)። ፈጽሞ አዲስ ይሆናል (ኤር. 31:22)። ወይም ከሰው ችሎታ በላይ ይሆናል (ኢሳ. 4:5)። በማናቸውም አባባል ውስጥ ግሡ የእግዚአብሔርን የመፍጠር ኃይል ይጠቁማል። በሰዋሰው ሕግ መሠረት ግሡ እግዚአብሔር ከኢምንት መፍጠሩን ያሳያል ማለት ትክክል ባይሆንም፤ በዘፍ. 1:1 ላይ ያለው አጠቃቀሙ ግን ይህንን አሳብ ያዘለ ለመሆኑ ጥርጥር የለውም። በሌላ በኩል ደግሞ ይህ በእግዚአብሔር የተፈጠረው አዲስነት ፍጹም አዲስ ጅማራ ይሁን ወይም ቀድሞ በጣም ረቂቅ ወይም የመጀመሪያ ቅርጹን ይዞ የነበረውን ነገር፤ አዲስ መልክ

ወይም መጠን መስጠት ይሁን፤ ለመወሰን ግሡ በእያንዳንዱ ሁኔታ ውስጥ የሚኖረው ይዘት መመርመር አለበት፤ ለምሳሌ (ኢሳ. 65:18)።

ለ) የሰው መፈጠር

ከፍተኛ የሆነው የፈጠራ ሥራ ምሳሌ ሰው ነው። «ባራ» የሚለው የዕብራይስጥ ግሥ በፍጥረት ታሪክ ውስጥ ከተጠቀሱት ስድስት ሁኔታዎች ውስጥ ተቀዳሚ የሆነውን የነገሮችን ሁሉ መፍለቂያ ምንጭ ይገልጻል (1:1)። የሚቀጥለው የእግዚአብሔርን አጠቃላይ ሥራ በአጭር መልክ ለማቅረብ በአገልግሎት ላይ ውሏል (1:3)፤ የእንስሳትን መፈጠር በተመለከተ እንደዚሁ ይጠቁማል (1:21)። የተቀሩት ሦስቱ ደግሞ፤ በሰው በእግዚአብሔር አምሳል መፈጠር ላይ ያተኩራሉ። የግሡ አጠቃቀምና በምዕራፍ አንድ ውስጥ የሰውን መፈጠር የሚገልጹት ቁ. 26 እና 27 የምዕራፉ ከፍተኛ ነጥብ መሆናቸው፤ ሰው የፍጥረት ሁሉ ዘውድ መሆኑን ያሳያሉ።

ከዚህ በመነሣት ሰው ጭፍን የሆኑ፤ በራሳቸው ኃይል ሕልውና ያገኙና ቁጥር ስፍር የሌላቸው ኃይላት ውጤት ባለመሆኑ ላይ ትኩረት ማድረግ ይኖርብናል። በመሆኑም ሰው ይህንን ልዩ የመሆንን መብት ያገኘው፤ በእግዚአብሔር አምሳል ተፈጥሮ የምድርን ገጽ በረገጠበትና ፍጹም በሆነው የፍጥረት ሥራ መጨረሻ ላይ ይሁን ወይም በመለኮት ቁጥጥር ሥር በሚደረገው የእድገትና የመሻሻል ሂደት ውስጥ በማለፍ የፍጥረታት አክሊል እንዲሆን የተሰጠ የመለኮታዊው አምሳል ሥጦታ ይሁን፤ ሰው በየትኛውም አቅጣጫ ቢሆን ልዩ የሆነ የእግዚአብሔር እጅ ሥራ ውጤት ነው።

ያም ሆነ ይህ የፈጠራው ሥራ ትኩረት የሚሰጠው አሁን ለመጀመሪያው ጊዜ የአምላክ አምሳል በፍጥረት ውስጥ በመከሰቱ ላይ ነው። በአገልግሎት ላይ የዋሉት ቃላት፤ ማለትም አምሳልና መልክ ውጫዊ ገጽታንም እንደሚያመለክቱ ጥርጥር የለውም (1ኛ ሳሙ. 6:5ና 2ኛ ነገ. 16:10)። እግዚአብሔር መንፈስ መሆኑንና ባሕርዩም የግድ በሚታይ ቅርጽ መገለጥ የማያስፈልገው መሆኑን ብንረዳም፤ ክብሩን ሊገልጥ የሚችል ተገቢ ውጫዊ ገጽታ ሊገኝ እንደሚችል መጠራጠር የለብንም፤ (ኢሳ. 31:3፤ ዘኁ. 12:8)። ሰው የተፈጠረው የእግዚአብሔርን ክብር ሊገልጥበት በሚችል ቁሳዊ አምሳልና መልክ

ነው። ይህም ዘወትር የእግዚአብሔር ቃል ስለ ሰው አካል ለሚሰጠው ክብር መሠረት ይጥላል።

እንድ ምሁር ይህን አሳብ በመንተራስ ሲያትት፡- «የጥንት መሪዎች በሚመሯቸው ወይም የኔ ግዛቶች ናቸው በሚሉአቸው ስፍራዎች ሁሉ የራሳቸውን ምስሎችና ሐውልቶች ያሠሩ ነበር። ምስሎቹ የመሪውን በዚያ ስፍራ መኖርና ሥልጣኑን ይወክሉ ነበር» በማለት ጽፏል። ይህ ጥቅስ የሚያሳስበን የእግዚአብሔርን ምስል ማየት የምንችለው ለሰው በተሰጠው ስፍራ፤ ተፈጥሮንና ተግባሮችን ማለት ዓለምን ለማስተዳደር በተቀበለው ውክልና፤ በእግዚአብሔር ሕግና የተስፋ ቃል ሥር ለመኖር ባለው በሥነ-ምግባር ችሎታው፤ አካባቢውን በማወቅ ችሎታውና ከእግዚአብሔር ጋር ባለው ኅብረት ሁሉ በመሆኑ ላይ ነው (ዘፍ. 1:28-30፤ 2:16-17 ና 2:19። ብሉይ ኪዳን የሚገልጠው የእግዚአብሔር ውሕደት ወንድና ሴት በጋብቻ መተሳሰር ባላቸው ውስብስብ አንድነትም የተብራራ ሊሆን ይችላል።

«ከምድር አፈር» እና «የሕይወት እስትንፋስ» የሚሉት ሁለት ሐረጎች፣ የሰውን ባሕርይ በሚገባ ይገልጻሉ። እነዚህም ባሕርያት ለየብቻ ሳይነጣጠሉ ተዋሕደው ሰው «ሕያው ነፍስ ያለው ሆነ» (ዘፍ. 2:7)። በእርግጥ እነዚህ ሁለት ባሕርያት የሰው ተፈጥሮ ክፍሎች እንደመሆናቸው ሁሉ በአስተሳሰብ ደረጃ ያለምንም ችግር ሊታወቁና ሊለዩ ይችላሉ። ስለዚህ ሰው ከውጪ ወይም ከሌሎች ፍጥረታት ጋር ካለው ኅብረት አንጻር ሲታይ «ሥጋ» ነው (ሕዝ. 23:20፤ ዘፍ. 6:17)። በሌላ በኩል ሰው ከሥነ-ልቦና አንጻር ሲታይ፣ ግላዊ የሕይወት ግንዛቤ ማእከል የሆነ፣ በእኔነቱ የራሱ የሆኑ ልዩ ስሜቶችና ፍላጎቶች ያሉት ተደርጎ በ «ሰውነቱ» ደረጃ ደግሞ ታይቷል (ኢዮብ 16:4፤ ዘዳ. 23:9)። እንዲሁም የሰውነቱ አንቀሳቃሽ ኃይልና ብርታት የሆነው ለሥራ የሚያነሣውና የተግባር ምንጭ አድርጎ ሊገልጸው የሚችል «መንፈስ» አለው (ዘጸ. 35:21፤ ዘዳ. 2:30)። በተጨማሪም ሥጋና መንፈስ በሚሉት ቃላት ላይ ብቻ ሳይጠቀም፣ ብሉይ ኪዳን እኛ አካላዊና ሥነ-ልቦናዊ ብለን የምንላቸውን አካላት ለመግለጥ በተዋሐደ መልክ ይጠቀምባቸዋል። «ልብ» የአስተሳሰብ፤ የሕሊናና የስሜት ማዕከል በመሆን «ሰው» ን ይወክላል (መዝ. 45:1፤ 1ኛ ሳሙ. 24:5፤ ዘዳ. 6:5፤ መዝ. 7:9፣ 16:7፤ 73:21)። «እጅ» የሰውን የትግል

ባሕርያት በመወከል ሰውን እንደ አድራጊ ያቀርባል (ዘፍ. 2:7÷24፤ 32:36)። ይሁንና «ልብ» ንና «እጅ»ን የመጠቀም ዓላማ፣ የሰውን የተፈጥሮ አንድነት ማለት ሰው አካልና «ነፍስ» ቢሆንም ያው አንድ ሰው መሆኑን ጠንክሮ አድርጎ ለመግለጽ ነው።

ሐ) እግዚአብሔርና ታሪክ

የፈጣሪ ታላቅነትና ሰውን ለመርዳት ያለው ፍላጎት፣ በጉልህ የታየው ብሉይ ኪዳን በሚያቀርበው ታሪክ ውስጥ ነው። ከሰው ልጅ ታሪክ አንጻር ወይም ከተፈጥሮ ሂደት አንጻር ሲገመገም፣ ፈጣሪ የፈጠረውን ሰው በቁጥጥሩ ሥር አድርጎ እንደሚመለከተው ብሉይ ኪዳን ያሳያል (ኢሳ. 40:21-26)። የእግዚአብሔር ቁጥጥር ብለን የምንጠራው ሐቅ፣ የዓለም ታሪክ ሂደት ሳይሆን ዓላማ ያለው ነው ለሚለው አሳብ መሠረት ይጥላል። በታሪክ ውስጥ ተደጋግመው የሚገኙት ነገሮች የተከሰቱት በውስጣዊ ግፊት ወይም በአጋጣሚ ዕድል ሳይሆን፣ በመለኮታዊ ጸጋና ታማኝነት ሆን ተብለው በአዲስነት ለሰው የተሰጡ ናቸው (ዘፍ. 8:22፤ ኤር. 33:20÷25)። ይህ የበላይ አገዛዝና አመራር በጣም ዝርዝር የሆኑ ግላዊና ሕዝባዊ ኑሮን እንኳ ሳይቀር ሁሉንም ሁኔታዎች ያጠቃልላል (ዘፍ. 45:5-9፣ 50:20፤ ኢሳ. 54:16-17፤ አሞ. 9:7፤) እግዚአብሔር በዓለም መንግሥቱ ውስጥ ጥበበኛ፣ ኃይልና ቅዱስ በመሆን ተገልጧል (ኢሳ. 40:12-14፣ 22-24፣ 25)። በመዝ. 104 ውስጥ ቁ. 1-9 የመቆጣጠር ኃይሉ፤ ቁ. 10-24 ጥበቡ፤ ቁ. 25-32 ሁሉን የመደገፍ ኃይሉ፤ ቁ. 33-35 ቅድስናው ተገልጠዋል (መዝ. 93ን ከኢዮ. 38:40 ጋር አወዳድሩ)። ስለዚህ የኢዮብ መደምደሚያ ምዕራፎች እንደሚገልጡት ሁሉ የክፋት ጥንሰስ ምንድን ነው? በሚለው ጥያቄ ውስጥ እንኳ በአንድ አምላክ ከማምለክ በስተቀር የመጽሐፍ ቅዱስን እምነት ማምለጫ መንገድ አይገኝም። ሰው ኑሮን ለመተንተን ያለውን ፍላጎት ለማሟላት እግዚአብሔር ይሳሳታል ወይም ይወድቃል ወይም ደግሞ የሐሰት ፍርድ ይሰጣል በማለት ሊረካ አይችልም።

በዓለም አመራሩ ውስጥ ከተገለጹት የእግዚአብሔር ባሕርያት መካከል፣ ከሁሉ የሚበልጠውና ሌሎቹም ብቃት እንዲኖራቸው የሚያደርገው ቅድስናው ነው። በተጨማሪም ይህ በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ከሚገኘው ከእግዚአብሔር መገለጥም ጋር በማይተናነስ አኳኋን እውነት ነው። የእግዚአብሔር «ስም» የተገለጠውን ባሕርዩ ከሚያመለክቱት 12

ማመሳከሪያዎች መካከል በሰባቱ ላይ፤ ቅዱስ የሚለው ቃል ተያይዞ ይገኛል። «ቅዱስ» የሚለው ቃል መሠረታዊ ትርጉም «መለየት» ወይም «ብሩህነት» ማለት ሲሆን፤ የትኛውም ቢሆን የሚያስተላልፈው አሳብ እግዚአብሔር ሰው ሊቀርበው ወይም ሊያየው የማይችል ቀና ተፈጥሮ ያለው መሆኑን ነው። ሰዎች በእግዚአብሔር ፊት ሊቀርቡ እንሞታለን የሚል ፍራቻ እንዳደረሰባቸው በተደጋጋሚ ተገልጿል። ሆኖም አንድ ምሁር፡- «ሰውን ክፉኛ የሚያስጨንቀው በመለኮታዊ ኃይል ፊት በሰብዓዊነቱ መቅረቡን መገንዘቡ ሳይሆን፤ በሥነ-ምግባራዊ ንጽሕና መኖር አለመቻሉና የራሱን ኃጢአት መረዳቱ ነው» በማለት በጥሩ አኳኝ ይገልጻል። የእግዚአብሔር ቅድስና በኢሳይያስ ውስጥ በግልጽ በተግባር ላይ የዋለና የታየ ቢሆንም፤ ምንጩ ይህ ሳይሆን ብሉይ ኪዳን ስለ እግዚአብሔር እውቀት ቋሚ ባሕርይ የሚገልጠው ነው (ኢሳ. 6:3-5፤ ዘፍ. 3:8፤ 24፤ ዕንባ. 1:13)።

የሰው የምድር ላይ ሕይወት በመለኮታዊ ቅድስና ምርመራ ሥር የተደረገ መሆኑ በተፈጥሮና በታሪክ ውስጥ ታይቷል። የተፈጥሮ «ኃይላት» ብለን የምንጠራቸው ነገሮች፤ ኃይላቸውን የሚያገኙት ከእግዚአብሔር ስለሆነ ዘወትር በእግዚአብሔርና በሰው መካከል የሚታዩትን ሁኔታዎች ያንፀባርቃሉ። ከዚህ የተነሳ እሾህና አሜከላ የመጡት ከመጀመሪያው ኃጢአት በኋላ ነው (ዘፍ. 3:17)። እንዲሁም በተመሳሳይ አኳኝ እስራኤላውያን ስለ ብልጽግና ያላቸው ትምህርት በአካባቢያቸው ካሉት ሰዎች እምነት ጨርሶ የተለያየ ነበረ። ከግብርና የተገኘው ብልጽግና ለከነዓናውያን የተገለጸላቸው በአስማት ስሜት ተስቦ ለተግባር ከሚነሳሳው በኋል ከተባለው አምላክ የሚሰጥ ተደርጎ ነበር። ስለዚህ የከነዓናውያን ሃይማኖት የተመሠረተው በመስገጃዎች በሚደረገው ግብረ ሥጋ ግንኙነት ነበር። አስተሳሰባቸውም አምላካችን በኣል የምንሠራውን አይቶ የምድርን ፍሬ ይሰጠናል የሚል ነበር። በእስራኤል ውስጥ ብልጽግና በማይነጣጠል መንገድ ከመታዘዝ ጋር ተዛምዶ ይገኛል። ለምሳሌ፡ (ዘፍ. 28:29፤ ሐጌ 1:9-11፤ 2:15-19፤ ዘካ. 6:15 ተመልከቱ)። ዓለምን የሚቆጣጠረው የእግዚአብሔር ቅድስና የሰውን መታዘዝ ይጠይቃል። የብሉይ ኪዳን እምነት የጻድቅን መበልጸግ መናገር ያለበት ከዚህ የተነሣ ነበር (መዝ. 1)። ብሉይ ኪዳን ይህን ትምህርት የሚያቀርበው ሁል ጊዜ በሰው ታሪክ ውስጥ እውነት ሆኖ ስላገኘው ሳይሆን እግዚአብሔር እምነቱን የጣለበትን ሰው መርዳቱን በመደገፍ

ነበር። ይህ ትምህርት ግቡን የሚመታው፥ እግዚአብሔርና ሰው በአንድ ላይ ሆነው ገነት ከእድሳት በላይ በምታሸበርቅበት፥ ፍጥረት ሁሉ የራሱን ለዛ ሳይለቅ በፍጥነት በሚያድግበት በአፉ-የለሹ የመሢሁ መንግሥት ብልጽግና ወቅት ነው (ሆሴ. 2:21-23፤ አሞ. 9:13-15 እና ኢሳ. 11:1-9 ተመልከቱ)። ብሉይ ኪዳን ዘመናዊ አስተሳሰቦችን በሚቃረን ሁኔታ፥ የእግዚአብሔርን ቀጥተኛ ሥራ ስለሚያመለክት በዚህ ዘመን በቅዱስ አምላክ የሚመራ ታሪካዊ አገዛዝ የመኖሩ ጉዳይ ብዙ ጥያቄዎችን የሚፈጥር ርዕስ ሆኗል። ሰናክሬም በኢየሩሳሌም ላይ ያደረገው ወረራ ችግሮችን የሚያስነሳና ዓይነተኛ የመጽሐፍ ቅዱስ መፍትሔዎችንም ደግሞ የሚሰጥ ነው። ሰናክሬም እግዚአብሔር ይሁዳን ሊቀጣበት ያዘጋጀው በበላይ አስተዳደር ሥር የሚገኝ መጠቀሚያ መሣሪያ እንጂ የግል ዓመፅ ወይም በነገሩ ውስጥ ኃላፊነት እንዳልነበረው ተነግሮአል (ኢሳ. 10:5፥ 15)። በመጨረሻም ተግባሩ ሲያበቃ የጽዮን ተራራን ሊወርር በመድፈሩ እርሱም ቅጣት ይቀበላል (ኢሳ. 10:12-14)። በዚህ ክፍል ውስጥ ትኩረት ማድረግ የፈለግነው፥ በሰናክሬም ታሪክ የተለያዩ ገጽታዎች ላይ አይደለም። ለምሳሌ የእግዚአብሔር ዓላማ ኢየሩሳሌምን ለእርሱ አሳልፎ መስጠት ሳይሆን እርሷን ከእርሱ መከላከል ነበረ። ኢሳይያስ የአሶራውያንን ወረራ በማስመልከት የጻፈው ድንቅ ግጥም በቀላሉ በመለኮታዊ የበላይነትና በሰው ኃላፊነት መካከል ያለውን ግንኙነት ችግር በከፍተኛ ስሜት ይቀሰቅሰዋል። ሰናክሬም እንዴት በአንድ ወቅት በእግዚአብሔር እጅ ያለ በትርና በተጨማሪም ተወቃሽ ጠብ አጫሪ ሊሆን ይችላል? የዚህ አሻሚ ነገር መፍትሔ ሊሆን የሚችለው የአሶራውያን ወረራ መንሥኤዎች ሁለት መሆናቸው መስሎ ይታያል። ሰናክሬም ቢጠየቅ ኖሮ በትዕቢትና ምድርን ለማስተዳደር መብት ተሰጥቶኛል ብሎ በኩራት ይመልስ ነበር። ይህም ማለት ሰናክሬም በክፉ ምክንያቶች ተነሣሥቶ ስለመጣ በመጨረሻ ላይ የተቀበለው ቅጣት ተገቢው ነው ማለት ነው። ይሁንና ሰናክሬም የተነሣነበት ለእርሱ ያልተገለጠለት ሌላ ድብቅ ምክንያት ነበር። ይህም ኃጢአተኛን ከተማ እንዲቀጣ የእግዚአብሔር ፈቃድ መሆኑ ነው። ቅዱስ እግዚአብሔር ሰዎችን ለኃጢአት የሚያነሣሁ አሳቦችን ቸል ብሎ አያልፍም ወይም በነገሩ አይተባበርም ወይም ደግሞ አመንጪው እርሱ አይደለም፥ ቢሆንም ግን በእነርሱ ላይ ገዢና የበላይ ነው።

መ) የእግዚአብሔር መንፈስ

የእግዚአብሔርን ፈቃድ የሚያስተላልፈውና በሰውና በእግዚአብሔር መካከል የሚያገለግለው የእግዚአብሔር መንፈስ በፍጥረት ውስጥ የነበረውን ድርሻ በሚመለከት የተሰጠው በጉልህ ያልተብራራ ጥቅስ፥ በተቀረው የብሉይ ኪዳን ክፍል ውስጥ ሰፋ ያለ ትምህርት በሚያቀርብ መንገድ ተገልጧል፤ (ዘፍ. 1:2፤ ኢዮ. 33:4፤ መዝ. 33:6፤ 104:30፤ ኢሳ. 40:7 እና 42:5 ተመልከቱ)። መንፈስ ከእግዚአብሔር ፈልቆ በሰዎች ላይ «ይፈሳል» ወይም «ይወድቃል» (ምሳ. 1:23፤ ኢሳ. 32:15፤ 44:3፤ ሕዝ. 39:29፤ ኢዮ. 2:28 እና ሕዝ. 11:5)። መንፈስ አንዳንድ የተወሰኑ ተግባሮችን ለመፈጸም በሰዎች ላይ «ወርዶ» ወይም በውስጣቸው «አድሮ» ማረፊያ ስፍራ ያደርጋቸዋል (ዘጉ. 11:25፤ 26፤ 29፤ መሳ. 6:34፤ 1ኛ ዜና 12:18 እና 2ኛ ዜና 24:20)። መንፈስ የነቃ ሕልውና ያለው ሲሆን በኃይል በመሙላት ያነቃቃል ወይም ያነሣሳል (ዘጉ. 24:2፤ መሳ. 3:10፤ 11:29፤ 1ኛ ሳሙ. 19:20፤ 23፤ 2ኛ ዜና 15:1፤ 20:14፤ መሳ. 13:25፤ 14:16፤ 19፤ 15:14፤ 1ኛ ሳሙ. 10:6፤ 11:6 እና 16:13። መንፈስን በማስመልከት በ2ኛ ሳሙ. 23:2 እና በነህ. 9:20 የሚገኘው ግሥ ትርጉም «ዘልቆ መግባት» ማለት ሊሆን ቢችልም፤ ከዚህ ይልቅ ግን «መጠንከር» ና የሚያነሳሳ ማለት ነው። በእነዚህ ማመሳከሪያ ጥቅሶች ውስጥ የመንፈስ ኃይልን የማስታጠቅ ብርቱ ተግባሮች በለጥ ብለውና ኅልተው ሊታዩ ይችላሉ፤ ይሁንና ለመንፈስ የተሰጡት ሥራዎች በምንም ዓይነት እነዚህ ብቻ አይደሉም። መንፈስ ቅዱስ የእግዚአብሔርን ሕዝብ ሁሉ በተለይም ታላላቅ የመሢሔ ምሳሌ የሆኑ ሰዎችን ያዘጋጃል (ኢሳ. 32:15፤ 44:3፤ 59:21፤ ሕዝ. 39:29፤ ኢዮ. 2:28፤ ዘጉ. 11:17፤ 27:18፤ 1ኛ ሳሙ. 16:13፤ ኢሳ. 11:2፤ 42:1፤ 48:16 ና 61:1)። መንፈስ የግላዊ ተሃድሶ አነሳሽና ተግባሩም ከነቢያት ሥራ ጋር የተሳሰረ ነው (ዘጉ. 11:29፤ 1ኛ ሳሙ. 10:6፤ 10፤ 2ኛ ሳሙ. 23:2፤ 1ኛ ነገ. 22:24፤ 1ኛ ዜና 12:18፤ 2ኛ ዜና 15:1፤ 20:14፤ 24:20፤ ነህ. 9:20፤ ሕዝ. 11:5፤ ኢዮ. 2:28፤ ዘካ. 7:12)። አንድ ምሁር፡- «ነቢያትን ለአገልግሎታቸው ብቁ የሚያደርጋቸው ቃሉ እንጂ መንፈስ እንዳልሆነ ግልጽ ነው። ...

እንደዚሁም ቃሉ የተገኘው ከሕይወት ሰጪው እስትንፋስ ቀድሞ ስለሆነ ነቢያት ከዚህ የተነሣ ስለ መንፈስ ሙሉ በሙሉ ገልጦ መናገር አስፈላጊ መስሎ አልታያቸውም ነበር» በማለት በትክክለኛ ሁኔታ ይናገራል።

የእግዚአብሔር መንፈስ በሚል ማዕረግ በአዲስ መልክ የምንናገረው መንፈስን ራሱን መለኮታዊ አድርገን በማቅረብ መሆኑ ግልጽ ነው፤ ይሁን እንጂ ያለን መረጃ መለኮታዊ ነው ማለት ብቻ በቂ አለመሆኑን ያሳስበናል። ከሰውም ጋር ግንኙነት የመፍጠር ባሕርይ እንዳለው ብሎ ኪዳን ያስገነዝበናል። የእግዚአብሔር መንፈስ የቅድስና፣ የባሕርይና የጥበብ መለኮታዊ ባሕርያት አሉ (መዝ. 51:11፤ ኢሳ. 63:10፤ ነህ. 9:20፤ መዝ. 143:10፤ ዘፍ. 41:38፤ ዘጸ. 31:3፤ ኢሳ. 11:2፤ 40:13፤ ዳን. 4:8፤ 9፤ 18፤ 5:11፤ 14)። መንፈስ ቅዱስ ባለበት ቦታ ሁሉ እግዚአብሔርም አለ (መዝ. 139:7)። እርሱም እንደ እግዚአብሔር በኃጢአት ይቆጣል (ኢሳ. 63:10ን ከዘካ. 6:8 ጋር አወዳድሩ)። አንድ ምሁር፡- «በብሉይ ኪዳን ትምህርት የመንፈስንና የእግዚአብሔርን ማንነትና ባሕርይ ለይተን ለማስቀመጥ አንችልም» ብሏል።

2.2 መግለጥ

ከባሕርዩ አንጻር ከሰው ጋር ግንኙነት የሌለው አምላክ ወደ ሰው መጠጋቱን የሚያብራራልን መለኮታዊ መግለጥ ነቢያትን ከነሣሣቸው ከመንፈስ ቅዱስ ትምህርት ተለይቶ የሚታይ አይደለም። እግዚአብሔር ራሱን ለማሳወቅ ወደ ሰው ይጠጋል፤ እግዚአብሔርም ራሱን የሚያሳውቀው በፈቃደኝነት መሆኑን የዕብራይስጥ ግሦች በግልጽ ያሳያሉ፤ (ዘፍጥ. 35:7፤ ዘጸ. 6:3)። መለኮታዊ መግለጥ የሚገኘው በተቀባዩ መንፈሳዊ አቋም፤ በእምነት ልክ ወይም በማንኛውም ሌላ ነገር አለመሆኑን ብሉይ ኪዳን ያሳስባል።

ሀ) የጌታ መልአክ

እግዚአብሔር ሰውን የመቅረቡ ሁኔታ የሚገለጠው በጌታ መልአክ እንቅስቃሴ ውስጥ ነው (ዘፍ. 16:7፤ 21:17-፤ 22:11-፤ 41:11፤ 48:15፤ ዘጸ. 3:2፤ 14:19-22ን ከዘጸ. 13:21ና 14:24 ጋር፤ 23:20፤ 32:34፤ መሳ. 2:1፤ 6:11፤ 13:2፤ ኢሳ. 63:8-፤ ሕዝ. 40:48 በተለይ 44:2 ተመልከቱ። ሆሴ.

12:4ን ከዘፍ. 32:24 ጋር አወዳድሩ። ዘካ. 1-6 በተለይም 1:12ን ከ3:6-10 ጋር በማገናዘብ ሚሊ. 3:1)። እነዚህ ጥቅሶች እግዚአብሔር ራሱን ለመግለጥና ወደ ሕዝቡ ለመቅረብ ሲፈልግ የመጀመሪያውን እርምጃ ይወስዳል የሚለውን ነጥብ በጉልህ ያሳያሉ። ዘወትር መልአኩ ከእግዚአብሔር ጋር አንድ ተደርጎ የተወሰደውና ከእርሱም የተለየ ተደርጎ የተቆጠረው ምን ያህል ጊዜ እንደሆነ ማስተዋል ጠቃሚ ነው፤ (ዘፍ. 22:11፥ 12፥ 15፥ 16)። አንድ ምሁር እነዚህን ጥቅሶች ሲያትት፡ - «ራሱ እግዚአብሔር ነው» ብሏል፤ ነገር ግን ፈጽሞ አንድ ናቸው ማለት አይቻልም። መልአኩን በማስመልከት በዘጸ. 23:21 ተጠቅሶ የሚገኘው «ሰም» የሚለው ቃል መልአኩ የእግዚአብሔር ባሕርይ ያለው መሆኑን ያሳያል። ውሕደታቸውንም ይገልጻል። ይሁን እንጂ ዘጸ. 33:1-3 ልዩነቱ የሰም ብቻ አለመሆኑን ይጠቁማል። በአመፃቸው ምክንያት እግዚአብሔር እንዳይቀሰፋቸው ለማድረግ ከሕዝቡ ጋር መልአኩን እንደሚልክ ተስፋ ሰጥቷቸዋል። ከእግዚአብሔር የሚለየውና አንድነት ያለው፤ መለኮታዊውን ቅድስና ሳይበርዝ የኃጢአተኞች ጓደኛ የሆነውና የእግዚአብሔርን ቁጣ ሳይለቅ ምሕረቱን በአስደናቂ አኳኋን ለሌሎች ያዳረሰው ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ እስኪገለጥ ድረስ ለዚህ ውስብስብ ነጥብ መፍትሔ አልተገኘም ነበር።

ለ) መግለጥ በተፈጥሮና በታሪክ ውስጥ

እግዚአብሔር በሥራዎቹ የታወቀ ነው። በፍጥረት ላይ ያደረጋቸው እንቅስቃሴዎች ሁሉን አዋቂነቱን፥ ታላቅነቱን እንዲሁም ሕዝቡን በማዳንና በፍርድ የመገናኘት ችሎታውን በማወጅ አገልግሎት ሊሰጡ ይችላሉ (መዝ. 94:8-11፤ 95:3-5፤ ኢሳ. 50:2፤ 3፤ አዎ. 4:12፤ 13)። እርግጥ ማንም ሰው ተፈጥሮውን ብቻ በማጤን እነዚህን ሐቆች ሊረዳ ይችላል ማለት በጣም ያጠራጥራል። እስራኤል በተሰጠው መለኮታዊው መግለጥ አማካይነት፥ የእግዚአብሔርን ሥራዎች ተምሮ እነርሱን ለማብራራት በተፈጥሮ እንቅስቃሴዎቹ ተጠቅሞ ይሆናል። ለምሳሌ መዝ. 19:1-6 ራሱ በፈጠረው ዓለም አማካይነት እግዚአብሔርን ስለማወቅ የተሰበከ ነገር መኖሩንና ይህም እውቀት በሁሉም ሰፍራ መገኘቱን የሚያሳስብ ይመስላል፡ «ቃላቸውም እስከ ምድር ዳርቻ ተሰማ» (ቁ. 4)፤ ይሁን እንጂ በቁ. 3 ውስጥ «ነገር የለም፥ መናገርም የለም» በማለት አሻሚ ሐረግ ጨምሮ ለመዝሙሩ ልዩ

ገጽታ ይሰጠዋል። አንድ ምሁር የሐረጉን ትርጉም ሲያቀርብ፡- የተፈጥሮ መልዕክት በአንድ ቋንቋ የተወሰነ ስላልሆነ እያንዳንዱ ሰው በራሱ ቋንቋ ስምቶታል ብሏል። ነገር ግን ምሁሩ የተፈጥሮ ትርጉም ይህ ነው ማለቱ ሳይሆን መልእክቱ በቃላት ያልተብራራ ወይም ሰው በሚረዳው ቋንቋ አለመገለጡን መጠቆሙ ይሆናል። እያንዳንዱ ሰው ከተፈጥሮ የሚያደምጠው ራሱ ለራሱ የሚናገረውን ነገር ነው። አንዳንዶች የሚሰሙት ነገር የዓለምን ውበት ሲሆን፤ ሌሎች ደግሞ የጭካኔዋንና የግፍዋን ጥላቻ ይሰማሉ። ምሁሩ በእያንዳንዱ ሰው ውስጥ የሚያድረው የጥማት ስሜት ብቻ ነው ብሏል። እርካታ ያልተገኘለት ጥም ምንድር ነው ቢባል፤ ሰው ለሚያስጨንቀው ጭንቀት መፍትሔ አለማግኘቱ ነው። ከተፈጥሮም ምንም ተጨባጭ መልእክት አልሰማም። ስለዚህ መዝ. 19:7 እግዚአብሔር ለሕዝቡ ወደ ተናገረበት እርግጠኛ ምስክርነት መሻገሩ አያስደንቅም። ተፈጥሮ ሰው ሊታመንበት የሚችል መሪ አይደለም። የሰው ኃጢአት የተፈጥሮን መልክ በእሾህና አሜከላ አበላሽቷል፤ በእግዚአብሔርም ላይ ከሚያምፅ ትውልድ እግዚአብሔር ምስጢሮቹን ይሸሽጋል።

ወደ ታሪክ መለስ ስንል ሁኔታው በጣም ተመሳሳይ ነው። ታሪክ ሁሉ ዞሮ ዞሮ በመጨረሻ ላይ የእግዚአብሔር ሥራ ነው (አሞ. 9:7)። ብሉይ ኪዳን ግን እግዚአብሔር ራሱን በታሪክ ውስጥ በሰፊው ገልጿል ብሎ አያስተምርም። በሥራዎቹ ውስጥ እግዚአብሔርን መፈለግ ውጤት የማይገኝበት ተግባር መሆኑ ቀደም ተብሎ ተገልጿል (መዝ. 3:11)። እንዲሁም ሰዎች ሁሉ ታሪክን ሲያነቡ ራሳቸው ከተማሩት አንጻር የፈለገቸውን ነጥቦች መርጠው እንደሚወስዱ እናውቃለን። ዘፍ. 15:7ን ከዘጸ. 20:2 ጋር ማወዳደር ብሉይ ኪዳን ስለ እግዚአብሔር መገለጥ ከሚያስተምረው ትምህርት መካከል አንዱን ያሳያል። እግዚአብሔር አብርሃምን ከዑርና እስራኤልን ከግብፅ አወጣቸው የሚሉት ሁለት አባባሎች የቃላት አጣጣላቸው ከሞላ ጎደል ተመሳሳይ ነው። ይሁንና የመጀመሪያው አንድን ሐቅ ከመግለጽ በላይ፤ የሚሄድ ዐረፍተ ነገር አይደለም። ሁለተኛው ግን የእግዚአብሔርን መገለጥ የሚያብራራ መግለጫ ነው። ስለዚህ እግዚአብሔር በታሪክ ውስጥ ሁሉ የበላይ ተቆጣጣሪ ቢሆንም የተመረጡትን የታሪክ ወቅቶች ወይም ሁኔታዎች የመተርጎም ሥልጣን ካለው ነቢይ ጋር ሲያያዙ፤ እግዚአብሔር ለሰው የሰጣቸው መገለጦች ይሆናሉ። እግዚአብሔር እስራኤልን ከግብፅ አወጣ

የሚለው አባባል፥ ሙሴ በመካከል ሆኖ እንደተርጓሚ ባያገለግል ኖሮ ስለ እግዚአብሔር ባሕርይ ምንም ነገር አይጠቁመንም ነበር።

ሐ) የሚናገር አምላክ

እግዚአብሔር የሚናገረው ቃል መለኮታዊ በመሆኑ ብርቱ ኃይል ያለውና ዓላማውን ከግብ ሳያደርስ ሊሰናከል የማይችል ነው። ይህም በፍጥረት ውስጥ በግብር ታይቷል (ዘፍ. 1:35 መዝ. 33:6)። እግዚአብሔር ተፈጥሮን በሚያስተዳድረው ሕግ፥ ታሪክን ወደታለመለት ግብ የሚያደርሰው በዚሁ ተመሳሳይና ብርቱ ቃል ነው (መዝ. 147:15፥ 18፤ 148:8ና ኢሳ. 45:23)። ይህ ሊቋቋሙት የማይቻል ቃልና ተግባሩ በራሱ በእግዚአብሔር ቁጥጥር ሥር ነው (ኢሳ. 55:11 ና ዘፍ. 24:50፤ 1ኛ ሳሙ. 3:19፤ ኤር. 1:12)። እንዲሁም ቃሉ የእግዚአብሔር ቅድስና እንኳ ተካፋይ በመሆኑ የእግዚአብሔርን ቃል መቃወም እግዚአብሔርን መቃወም ነው (1ኛ ሳሙ. 15:23፤ ኢሳ. 63:10)። ቃሉ እግዚአብሔርን ስለሚወክል ራሱ እግዚአብሔር ነበረ ማለት ስሕተት አይሆንም።

ይህ ቃል ሰውን ስለ እግዚአብሔር ለማስተማር የቀረበለት እንዴት ነው? መሠረታዊ መልስ ቀደም ተብሎ ተሰጥቷል፤ ይኸውም የእግዚአብሔር መገለጥ የመተርጎም ሥልጣን ካለው ነቢይ ጋር ተያይዞ በድርጊቶች አማካይነት ቀርቧል። ይሁንና ነቢዩ ከድርጊቱ ጋር ያለው ዝምድና ምንድን ነው? መለኮታዊ መገለጥ በታሪክ ውስጥ የሚገኘው ታሪኩ ሲተረጎም ብቻ አለመሆኑን ቀደም ብለን አይተናል።

በሙሴ አገልግሎትና የእስራኤል ሕዝብ ከግብፅ መውጣት ድርጊት ውስጥ፥ ታሪክና ትርጉም ተያይዘው መገኘታቸው ለዚህ ዓይነተኛ ምሳሌ ነው። ድርጊቱ ከመፈጸሙ በፊት፥ ትርጉሙ ለሙሴ መሰጠቱና እግዚአብሔር ሊያከናውን ያቀደውን ከማድረግ በፊት ለአገልጋዩ መናገሩ ግልጽ ነው። መለኮታዊው የማዳን ተግባር ከመፈጸሙ አስቀድሞ ሙሴ የድርጊቶቹን ቅደም ተከተል አውቋል (ዘጸ. 4:22)። ወደ ፊት የሚከሰቱትን የእግዚአብሔርን ድርጊቶች ለመተርጎም ፍንጭ እንዲያገኝ ሊረዳቸው በሚችላቸው ከእግዚአብሔር በተሰጡት ቃላት፥ ቀደም ብሎ ብዙ ሐቆችን በግልጽ ተምሮ ነበር፤ ለምሳሌ እግዚአብሔር ቅዱስ መሆኑን - ዘጸ. 3:5፥ ስሙን - ዘጸ. 3:14፥ ባሕርዩ የማይለወጥ መሆኑን - ዘጸ. 3:15፥ እስራኤልን ሕዝቡ ለማድረግ መወሰኑን - ዘጸ. 4:22፥

በገባላቸው ቃል ኪዳኑ መሠረት ሕዝቡን መቤዣቱን -ዘጸ. 6:7-7)። አንዳንድ የብሉይ ኪዳን ምሁራን መለኮታዊው መገለጥን በማስመልከት ሲጽፉ፡- መለኮታዊ መገለጥ የሚገኘው የታሪክ ድርጊቶች በቅደም ተከተል ሲተረጎሙ ነው ብለዋል፤ ነገር ግን ይህ አስተያየት ሁለት ከበድ ያሉ ድክመቶች አሉት። የመጀመሪያው እግዚአብሔርን በትክክል የማወቅ መሠረት ያሳጣል፤ ማለትም ሙሴ ለዚህ ሁኔታ የሰጠው ትርጉም የመጀመሪያው ይሁን እንጂ የእስራኤል ሕዝብ ከግብፅ ስለ መውጣቱ ከቀረቡት ሌላ ትርጉሞች ምንም ብልጫ የለውም ማለት ነው። ይህ ድክመት እስከዚህም ከባድ ባይሆንም ሁለተኛው በለጥ ያለ ነው፤ ይኸውም መለኮታዊ መገለጥን በሚመለከት ብሉይ ኪዳን ውስጥ ከምናገኘው ብቸኛ መረጃ ማለት ከራሱ ከብሉይ ኪዳን ጋር መጋጨቱ ነው። የጌታን መልእክት ባጠናንበት ወቅት የተመለከትነው እግዚአብሔር ራሱን ለሰው መግለጡና መናገሩ ዓይነተኛ የመለኮታዊ መገለጥ መገኛ መንገድ ሆኖ እንደቀጠለ እናያለን። ከሙሴ በኋላ ግን እግዚአብሔር የተናገረው ለማንኛውም ሰው ሳይሆን መልእክት ተቀባዩን ሰው ብቻ መርሶ በመውሰድ ነበር።

የነቢያት ምስክርነት በሙሉ በዘጸ. 4:16፤ 7:1 ና 2 ውስጥ ከሚገኘው ትምህርት ጋር ይስማማል። ነቢይ ከእግዚአብሔር ከራሱ የሚወጣውን ቃል የሚናገር ሰው ነው (ኤር. 1:9፤ 36:2 ና 4፤ ሕዝ. 2:7-3:3ን ከአሞ. 1:1 ጋር አወዳድሩ)። ነቢያት የምንናገራቸው ቃላት የእኛም የጌታም ናቸው ቢሉም፤ ምስጢር ያዘለ አነጋገር ይሁን እንጂ እውን አይደለም አያሰኝም። ታላቅና ማራኪ ባሕርያት ያሏቸው ሰዎች ስለሆኑ የእግዚአብሔርን ቃል ተቀብለው መናገራቸው የግል ሕይወታቸውን እንዳላቃወሰው ግልጽ ነው። ማንኛውም ነቢይ ባጋጣሚ የተጠራ አለመሆኑን ማስተዋል አለብን። እያንዳንዱ ሰው ለረጅም ጊዜ ከመዘጋጀቱም በላይ ለአገልግሎት ከጌታ ጥሪ ይቀበል ነበር (ኤር. 1:5 አወዳድሩ)። ስለዚህ ማንነቱን ሳይለቅ ራሱን ሆኖ በዚያ ዘመን የእግዚአብሔር ሰው ይሆንና እግዚአብሔር በዚያ ዘመን መስጠት የፈለገውን መልእክት በግል ሕይወቱ አማካይነት ሊያስተላልፍ ይችል ነበር።

2.3 ቃል ኪዳን

የብሉይ ኪዳን ትምህርትና እግዚአብሔር ስለ ራሱ የገለጠው ትምህርት ዐቢይ ክፍል ቃል ኪዳን ነው። መዝ. 103 ለዚህ ዓይነተኛ መግለጫ ነው። መዝ. 103 ቁ. 6 እና 19 መላውን ዓለም የሚያቅፉ ሲሆኑ ቁ. 7-18 ደግሞ እግዚአብሔር ለእስራኤል ባሳየው ልዩ እንክብካቤ ላይ ያተኩራሉ። ምርጦችን ማለት እስራኤልን በማስመልከት የቀረበው ዘገባ ጌታ ከእነርሱ ጋር ላደረገው ቃል ኪዳን ልዩ ትኩረት ይሰጣል (ቁ. 8፤ ዘጸ. 34:6)። ስለዚህ «ቃል ኪዳን» የብሉይ ኪዳን መለኮታዊ ትምህርት ዕምብርትና ስለ እግዚአብሔር የሚያስተምረን ትምህርት ዋነኛ ባሕርይ ነው።

ሀ) ቃል ኪዳን የሚለውን ሐረግ የሚያብራሩ ቃላት

«ቃል ኪዳን» የሚለውን ሐረግ ለመጀመሪያ ጊዜ የምናገኘው በዘፍ. 6:18 ውስጥ ነው። ከዚያ በኋላ እግዚአብሔር ከሕዝቡ ጋር ግንኙነት ያደረገባቸውን ዐበይት ወቅቶች ያመለክታል (ዘፍ. 15:18፤ 17:1፤ ዘጸ. 2:24፤ 6:5፤ ዘዳ. 4:13፤ ኢሳ. 54:10፤ ኤር. 31:31-34 እና ሕዝ. 37:26 ተመልከቱ። የዚህን ቃል ትክክለኛ ትርጉም በሚመለከት አንዳንድ ክርክር ተፈጥሯል፤ አንዳንድ ምሁራን የዕብራይስጡ ቃል የተገኘው መብላት ከሚለው ግሥ ነው፤ ምክንያቱም ሰዎች ውል የሚዋዋሉት በምግብ ሰዓት ነበር ይላሉ (ዘፍ. 31:15፤ ዘጥ. 18:19ን ደግሞ አሰላስሉ)። ሌሎችም የዕብራይስጡ ቃል የመጣው «ቤሪቱ» ከተሰኘው የአሶራውያን ቃል ሲሆን ትርጉሙ «ማሰሪያ» ወይም «እግር ብረት» ማለት ነው ብለዋል። የተቀሩት ደግሞ የዕብራይስጡ ቃል የተገኘው «ቤሪት» ወይም በ «መካከል» የተባለው የአካዳውያን መስተዋድድ ተሻሽሎ «ማስታረቅ» ወደሚለው ስም ተለውጦ ነው የሚል አሳብ አቅርበዋል። እነዚህ ትርጉሞች በሙሉ ቃሉ በብሉይ ኪዳን ውስጥ ካለው ስሜት ጋር በሚገባ ሊሰማሙ ይችላሉ። የተቀሩትን ትተን (ማስታረቅ) በሚለው ቃል ላይ ብቻ ብናተኩር፤ ይህ የሚያመለክተን እግዚአብሔር በታላቅ ድርጊት አማካይነት የተመረጠውን ሕዝቡን መልሶ የሚያመጣበትን ከራሱ ጋር ያደረገውን የኅብረት ማሰሪያ ነው። በሰዎች መካከል አቻ ቡድኖች እርስ በርስ በመካከላቸው የሚፈጥሩት ቃል ኪዳን ሁለቱንም ወገን የሚመለከት ስምምነት ነው።

ሌላው ቀርቶ በተዋዋይ ቡድኖች መካከል የሚኖሩት ግዴታዎች ተመጣጣኝ እንዲሆኑ ለማድረግ እርስ በርስ በመፈቃቀድ ድርድርም እንኳ ሊያደርጉ ይችላሉ። መለኮታዊው ቃል ኪዳን ግን የተደረገው በሁለት አቻዎች መካከል አይደለም፤ በታላቅ ጸጋ ሲሠራ በምናየው በእግዚአብሔር የተመሠረተ ነው። ይህ የቃል ኪዳን ገጽታ በኬሚያውያን ነገሥታት ባላባታዊ ውሎች ውስጥ ሊብራራ ይችላል።

ከቃል ኪዳኑ ጋር በተያያዘ መንገድ በአገልግሎት ላይ የዋሉት ግሦች ትኩረት ሊደረግባቸው ይገባል። እያንዳንዳቸው የተለያዩ ትርጉም ያላቸው በአገልግሎት ላይ የዋሉ ሦስት ዋና ዋና ግሦች ይገኛሉ። «ካራት» ወይም «መቁረጥ» የሚለው ግሥ ተስማሚ በሆነ ስሜት በአገልግሎት ላይ የዋለው የተከበረውን ቃል ኪዳን ጅማሬ በሚመለከት ነው (ዘፍ. 15:10 ተመልከቱ)። ይህም የሚያመለክተው በዘፍ. 15:9፤ 10 እና ኤር. 34:18 ውስጥ የሚገኙትን በዓላዊ ሥርዓቶችን ነው። ሌላው ግሥ «ቁም» በአገልግሎት ላይ የዋለው በምክንያት ገላጭነት ስሜቱ ሲሆን «ማቋቋም» ወይም ተስፋ የተሰጠውን ነገር «መፈጸም» ተብሎ ተተርጉሟል። ይህም የሚያመለክተው «ወደ ተግባር መለወጥን» ነው (ዘፍ. 6:8)። ሦስተኛው ግሥ «ናጣን» «ማስቀመጥ» ወይም «መሾም» ተብሎ የተተረጎመ ሲሆን በሁለት ቡድኖች መካከል እንደሚኖረው ዝምድና ወደ ቃል ኪዳኑ ማሠሪያ ያመለክታል። ይህ ግሥ በዘፍ. 9:12 እና 17:2 ውስጥ «ማድረግ» ተብሎ ተተርጉሟል። በትርጉሞች ውስጥ ለመጀመሪያውና ለሦስተኛው ግሦች «ማድረግ» የሚለውን ቃል እንደ ፍቺ ማቅረብ የተለመደ ስለሆነ ማንነታቸውን ለይተን ለማወቅ በትክክል ለማስተዋል ስለሚያስችሉን እነዚህን የተለያዩ ፍቺዎች በአእምሮአችን ውስጥ ብንይዛቸው ጠቃሚ እንጂ ዋጋ ቢስ አይሆኑም፤ ለምሳሌ በዘፍ. 17 ውስጥ የተጠቀሰው ቃል ኪዳን አዲስ ሳይሆን በምዕ. 15 ውስጥ ተጀምሮ የነበረውን ግንኙነት በግልጽ የሚያብራራ መግለጫ ነው።

ለ) እግዚአብሔር በቃል ኪዳኑ ውስጥ

እግዚአብሔር ከኖሳ፤ ከአብርሃምና ከሙሴ ጋር በፈጠራቸው ግንኙነቶች ውስጥ ሁሉ የተገለጠው በጣም ተመሳሳይ በሆነ መንገድ ነው። የመለኮታዊው ቅድስና አሳብ እስከ ዘጸ. 3:5 ድረስ በስም አልተጠቀሰም፤ ከዚያ በኋላ ግን በብዛት ይታያል። እስራኤላውያን

ከግብፅ የመውጣታቸው ጠቅላላ ታሪክ የሚገኘው በምዕ. 3:25 በ19:18 መካከል ነው። እነዚህ እግዚአብሔር የተገለጸባቸው ሁለት እሳቶች፣ የእግዚአብሔርን ቅድስና የሚያመለክቱ ናቸው (3:5 እና 19:20-24 አንብቡ)። ይሁንና በዘፍ. 6-9ም ውስጥ ስለ እግዚአብሔር ተመሳሳይ አመለካከት ተገልጿል። የጥፋት ውኃ ፍርድ የሚመጣው ዓለም አቀፍ ኃጢአተኝነት በመለኮታዊው ባሕርይ ላይ ከፈጠረው ዓመፅ የተነሳ ነው (ዘፍ. 6:5-7)። የአብርሃም ስሕተቶች በሚገባ ባልተብራሩበት ታሪክ ውስጥ እንኳ፣ የኃጢአት ጠንቅ በጨረፍታ ይታያል (ዘፍ. 15:12-14፣ 16)። ቢሆንም መጽሐፍ ቅዱስ በሌሎች ስፍራዎች በኃጢአት፣ በንስሐና በፍርድ ላይ የሚሰጠው አጠቃላይ ትኩረት አይገኝበትም።

ምን ጊዜም ከእግዚአብሔር ቅድስና ጋር ተያይዞ የሚገኝና ከሰዎች የሚጠበቀውን ሥነ ምግባር የሚገልጥ ሕጉ ነው። ከኖኅ እስከ ሙሴ የቃል ኪዳን አሠራር ብስለት ባገኘ ቁጥር የእግዚአብሔር ቅድስና ግልጽ እንደሚሆን ሁሉ፣ የሕጉም ስፍራና ባሕርይ ግልጽ እየሆነ ይመጣል። በኖኅ ላይ የተጣሉት ግዴታዎች ኖኅ በቃል ኪዳን ውስጥ ካለው ስፍራ ጋር በጥብቅ የተያያዙ አይደሉም (ዘፍ 9:1-7። የአብርሃምን ሁኔታ ብንመለከት፣ ምንም እንኳ ግዴታው የተደበሰበሰ ቢመስለንም በቃል ኪዳን መሐል በጉልህ ተቀምጧል (ዘፍ. 17:1-2)። ተዘርዝሮና ተጠናክሮ ለሙሴና ለእስራኤላውያን የተሰጠው የእግዚአብሔር ሕግ በግብፅ ለተጀመረው አጠቃላይ ታሪካዊ እንቅስቃሴ ግብ ሲሆን ለቃል ኪዳን የሚያስፈልገውን ነገር አዘጋጅቶ የሚያቀርብ ነው (ዘጸ. 3:12፤ ዘዳ. 4:13)።

በእግዚአብሔር የቃል ኪዳን መገለጥ ውስጥ ከሚገኙ ነገሮች ጎን፣ የሚቀመጠው የእግዚአብሔር ጸጋ ነው። ይህም ለመጀመሪያ ጊዜ የታየውና በተለየ ሁኔታ የተጠቀሰው ኖኅ፣ የቃል ኪዳን ሰው እንዲሆን በተመረጠበት ወቅት ነው (ዘፍ. 6:8)። «ኖኅ አገኘ ሞገስ» የሚለውን ሐረግ ሰው በግልጽ ሊረዳው የሚችለው «ሞገስ አገኘ ኖኅ» ተብሎ በግልባክ ሲጻፍ ነው። በዘፍ. 19:19ና 47:25 ውስጥ ተመሳሳይ አሳብ እናገኛለን። በዘፍ. 6:8 የተጠቀሰው የዕብራይስጥ ሐረግ ከተቀባዩ ብቃት ወይም ጥረት ሳይሆን ከሰጪው ችርነት የተነሳ አንድ ነገር እንደሚደረግ ዘወትር ይጠቁማል። የቃል ኪዳን ቅደም ተከተል ማለት ይገባቸው

ከነበረው ፍርድ አንጻር አንድ ሰውና የዘር ዘሩ ለምሕረት መመረጣቸው የመለኮታዊ ጸጋ መትረፍረፍ ነው።

በእስራኤል ሕዝብ ከግብፅ መውጣት ታሪክም ውስጥ በባርነት ቀንበር ሥር የነበረውን ሕዝብ ነፃ ለማውጣት ይሠራበት የነበረው ጸጋ ይኸው ነው። የእግዚአብሔርን ጸጋ ለእስራኤል ከሚገልጹት ሦስት ባሕርያት መካከል፤ አንዱን አቆይቶ ሁለቱን በዚህ ስፍራ መጥቀስ ይበቃል። «መቤዠት» የሚለው ግሥ ለየት ባለው ስሜቱ ለመጀመሪያ ጊዜ የተጠቀሰው በዘጸአት ታሪክ ውስጥ ነው (ዘጸ. 6:6ን ከኢሳ. 43:3 ጋር አወዳድሩ)። እንዲሁም እግዚአብሔር የሚለው መለኮታዊ ስም ትርጉም፤ ለመጀመሪያ ጊዜ የተገለጠው ከመለኮታዊ ቅድስና አስፈላጊነት ጋር ተዛምዶ ከሚገኘው ከዚህ የመቤዠት ሥራ ጋር ተያይዞ ነው።

በዕብራይስጥ እግዚአብሔር ማለት (የሐዌ) የሚለው ቃል ትርጉም ከግሥ አመሠራረት አንጻር የክርክር ርዕስ ሆኗል (ዘጸ. 3:13-15)። «ሐየሐ» ከሚለው የዕብራይስጥ ግሥ ጋር ያለውን ዝምድና ብንወስድ የግሡ ትርጉም «መገኘት» ማለት ሳይሆን በግብር የሚታይ ሕልውና ማለት መሆኑን ማስታወስ ጠቃሚ ነው፤ ስለዚህ የሰሙ ትርጉም ግልጽ አለመሆኑ የእግዚአብሔር ባሕርይ ሊብራራ የማይችል መሆኑን ሊያመለክት ይችላል። ይሁን እንጂ የምናውቀውን ያህል ተጠቅመን ለግሡ «የማደርገውን አደርጋለሁ» ወይም «የምሆነውን እሆናለሁ» የሚል ትርጉም ብንሰጠውም እስከዚህም ልዩነት አያመጣም። የትኛውም ቢሆን (የሐዌ) የሚለው ስሙ እግዚአብሔር በኋላ በድርጊቶቹ ለገለጸው ቃል ማጽኛ በመስጠቱ የሚጠቃለል ነው። እግዚአብሔር እስራኤልን ከግብፅ ባወጣው ጊዜ የሰጠው መገለጥ ወይም ቃል ኪዳን ሕዝቡን የሚቤኸና በጠላቶቹ ላይ የሚፈርድ አምላክ መሆኑን ያሳያል። እርሱ ቅዱስ ስለሆነ ሕዝቡን የሚቤዠው ቅድስናውን እንዲያንፀባርቅ ነው።

ሐ) ኃጢአትና መሥዋዕት

በእግዚአብሔር ቅድስና የተመሠረተውና እስራኤል ከግብፅ ለመውጣታቸው ታሪክ ቅርጽ የሰጠው የእግዚአብሔር ጸጋ ሦስተኛ ዋና መግለጫ በኦሪት ዘሌዋውያን ተመዝግቦ የሚገኘው የመሥዋዕት ሥርዓት ነው። በእርግጥ መሥዋዕት ከቀድሞ ዘመን ጀምሮ የታወቀና በተለይም ከቃል ኪዳን ዘመናት ጋር የተዛመደ ነበር። በኖኅ ዘመን መሥዋዕትን መሠዋት፤ ሰው ከእግዚአብሔር ጋር ቃል ኪዳን መግባቱን ከሚያሳዩት ባሕርያት መካከል አንዱ ነበር (ዘፍ. 8:20-22)። መሥዋዕት ማቅረብ

ለአብርሃም የቃል ኪዳን ጅማሪ ዕምብርት ሲሆን፤ ፍቺው ግን ግልጽ አልነበረም (ዘፍ. 15:9፤ 10ና 18)። የእስራኤል ልጆች ከግብፅ መውጣታቸውን በሚገልጸው ታሪክ ውስጥ፤ መሥዋዕት የቃል ኪዳን ዕምብርት የሆነው ለምን እንደነበረና ትክክለኛ ትርጉሙም ምን እንደሆነ እንገነዘባለን።

የእስራኤልን ከግብፅ ነፃ መውጣት ታሪክ ጥልቅ ትርጉም ያስገኘው ፋሲካ ነበር። ወላኝ የነበረው የበኩር ልጅ ሞት በግብፃውያን ላይ ተግባራዊ እስኪሆን ድረስ «የመቅሠፍቶቹ» ውጤት በእነርሱ ላይ ቀንበር መብዛት ብቻ መሆኑን በቅድሚያ ለሙሴ ተነግሮት ነበር (ዘጸ. 4:21)። ይህ ውጥረት የተከሰተው ፈርዖን ከሙሴ ጋር ጀምሮት የነበረውን የዕርቅ ድርድር፤ ባቆመበትና እግዚአብሔር «በፈርዖንና በግብፅ ላይ ገና አንዲት መቅሠፍት አመጣለሁ» ባለበት ወቅት ነበር፤ ዘጸ. 10:28-11:3። ይሁንና ይህ የመጨረሻ መቅሰፍት በተከሰተባት በዚያች ሌሊት የእስራኤልን ደኅንነት ያስገኘውና ከሞት መልአክ የሰወራቸው የፋሲካ በግ ደም ነበር።

በዘጸ. 12 የሚገኘው ታሪክ ሁለት ትምህርቶችን በጉልህ ያቀርባል፡- 1. እግዚአብሔር የመሥዋዕቱን ደም ካየ በኋላ ከመፍረድ መቆጠቡንና 2. በበኩር ልጅ ፈንታ የበጉን ደም መቀበሉን ነው። እስራኤላውያን ከእግዚአብሔር ፍርድ ያመለጡት ራሳቸውን በታረደው በግ ደም በመከለላቸው መሆኑን ማስተዋል፤ በብሉይ ኪዳን ውስጥ ደም የሚለውን ቃል ከመሥዋዕቶች አንጻር በቅጡ ለመተርጎም በጣም ይረዳናል (ዘጸ. 12:13፤ 22-23)። እግዚአብሔር ደሙን ሲመለከት በቤቱ ውስጥ በነበሩት ሰዎች ላይ ጉዳት ለማድረስ የሚያበቃ ምክንያት አላገኘም ነበር።

በብሉይ ኪዳን ትምህርት ውስጥ በብዙዎች ዘንድ ተቀባይነት ያገኘው ደም ማለት፤ የፈሰሰ ሕይወት የሚለው ትርጉም ከፋሲካ ድርጊት አንጻር መልአክት ሊኖረው የሚችለው እንዴት እንደሆነ መገንዘብ ያዳግታል። ለፋሲካ ሥነ-ሥርዓት የተሰጡት መመሪያዎች እንደሚገልጡት፤ የሚታረደው በግ በቤተሰቡ መጠን መመረጥ ነበረበት። ከዚህም በላይ ቤተሰቡ ከታረደው በግ ጋር መዋሐዱን ለማረጋገጥ በዚያች ሌሊት ውስጥ የበጉን ሥጋ ምንም ሳያስተርፍ በልቶ እንዲጨርሰው ታዝዞ ነበር (ዘጸ. 12:3-4)። ምንም ነገር መትረፍ የለበትም የሚለው ደንብ አጠንክሮ የሚያሳየው ከበጉ ሞት ጋር በሞቱ መዛመዳቸውን ነው (ዘጸ.

12:10)። የታሪኩ ትርጉምም ሆነ በታሪኩ ውስጥ የሚገኙት ድንጋጌዎች እንዲሁም በቤቱ መግቢያ መቃኖች ላይ የተቀባው ደም፤ በጉ ለቤተሰቡ የታረደ መሆኑን ያረጋግጣሉ፤ ትርጉሙ ይህ ከሆነ የግብፅ በኩራት በሞቱበት ሌሊት የእግዚአብሔርን በኩር በሚወክለው በእስራኤል ፈንታ እንደየቤተሰቡ መጠን የታረደው በግ በእስራኤል በኩራት ምትክ የሞተ መሆኑ ግልጽ ነው። ቀጥሎም በዚህ ሁኔታ መዳን ያስፈለገው ከሰው ኃጢአተኝነት የተነሣ መሆኑና ደም ሳይፈስ የኃጢአት ይቅርታ እንደሌለ በሙሴ ሕግ ውስጥ ስለተገለጠ ነው። እስራኤል ከግብፅ ባርነት በመውጣት የተለማመደው መዳን ከእግዚአብሔር ጋር ለተባበረ እስራኤላዊ ሁሉ በቃል ኪዳኑ መሠረት ተከታታይ ጥቅም ያስገኘለት ከሚቃጠል፤ ከሰላምና ከደኅንነት መስዋዕቶች ጋር ተያይዞ በሚገኘው በደም ማፍሰስ ሥነ-ሥርዓት ነበር። የመስዋዕት ሥነ-ሥርዓት አጠቃላይ ማብራሪያ ከዘሌ. 17:11 ውስጥ ተሰጥቷል። «የሥጋ ሕይወት በደሙ ውስጥ ነውና» የሚለውን አንዳንድ ምሁራን ሲተረጉሙ፤ ደም ማፍሰስ የመስዋዕቱ ሕይወት፤ ለአቅራቢው መስጠቱን ይጠቁማል ብለው ይናገራሉ፤ ነገር ግን ይህ ትርጉም አንቀጹ ካዘለው ትምህርት ጋር አይስማማም። ዘሌ. 17:11 «ያስተሰርያል» ና፤ «ማስተሰሪያ ይሆን ዘንድ» በማለት ሁለት ጊዜ ስርየትን ስለጠቀሰ ደም ማፍሰስ የግድ ከእነዚህ አሳቦች አንጻር መተርጎም አለበት። «ስርየት» የሚለው ቃል ካሳ የመክፈል አሳብ ያዘለ መሆኑን ቀደም ተብሎ ስለተረጋገጠ፤ ደም የማፍሰስ ሥነ-ሥርዓት ለአቅራቢው አዲስ ሕይወት የሚሰጥ ሳይሆን መስዋዕቱ በእርሱ ምትክ መታረዱን የሚያመለክት ነው። እንደገናም ደም የማፍሰስ ሥነ-ሥርዓት ትርጉም «እኔ ለእናንተ ሰጠሁት» ከሚለው ሐረግ ጋር መስማማት አለበት። አንዳንድ ምሁራን በብሉይ ኪዳን ውስጥ ደም የማፍሰስ ሥነ-ሥርዓትን ትርጉም ሲያቀርቡ፤ መስዋዕት ሰጪው ለእግዚአብሔር የታረደውን እንስሳ ደም ለራሱ ለእግዚአብሔር መስጠቱን ይጠቁማል ማለታቸው ተቀባይነት የሚያጣው እግዚአብሔር ራሱ በዘሌ. 17፤11 ላይ «ለእናንተ ሰጠሁት» ስላለ ነው። ከዚህም በላይ ደግሞ ስርየት ከሚለው ቃል የተነሣ በመስዋዕት አቅራቢው ምትክ ሌላ መስዋዕት መሠዋት የግድ ያስፈልግ የለም እንዴ? ብለን ለመጠየቅ እንገደዳለን (ዘፍ. 22:7-8፤ 13)። በየመስዋዕቱ ወቅት የሚታየው በሚታረደው እንስሳ ላይ የሠዊውን እጅ የመጫን ሥነ-ሥርዓት ትርጉሙ መስዋዕቱ በሠዊው ምትክ የታረደ ከመሆኑ ትምህርት ጋር የሚስማማ ነው፤ የተባለው ያለ ምክንያት አይደለም (ዘሌ. 1:4፤ 3:2፤ 4:4ን ከ16:21 ጋር አወዳድሩ)።

መ) የቃል ኪዳን አስታራቂ

ከመጀመሪያ እስከ መጨረሻ ብሉይ ኪዳን ወደፊት በሚሆነው ነገር ላይ የሚያተኩር መጽሐፍ ነው። ገና ሀ ተብሎ ሲጀመር፤ ሰዎች ቃል የተገባላቸውን አዳኝ በመጠባበቅ ላይ እንዳሉ ይታያሉ፤ (ዘፍ. 4:1፤ 5:29)። ይህ የተስፋ ቃል በታሪክ ሂደት ውስጥ፤ በአንዱ ላይ ብቻ እያተኮረና ግልጽ እየሆነ መጥቷል። የተስፋ ቃሉ በመጀመሪያ ላይ ያተኮረው በአብርሃም ዘር ላይ ነበር (ዘፍ. 22:18፤ 4:25)። ከዘፍ. 22:18 ላይ በዘርህ የሚለው ቃል የምድር አሕዛብ የሚባረኩት በአንድ ሰው አማካይነት ብቻ መሆኑን ሊያመለክት ይችላል። ከዚያም በኋላ የተስፋ ቃሉ ከዳዊት ንጉሣዊ ቤተሰብ ጋር ተዛምዶ ነበር (2ኛ ሳሙ. 7፤ መዝ. 2:72 ወዘተ)። እንደዚሁም ሙሴ ራሱ የተስፋ ቃሉን ከሚመጣው ነቢይ ጋር አያይዞታል (ዘዳ. 18:18)። ከዚህ የተነሣ ብዙ የእስራኤላውያን ሕይወት ገጽታዎች ይህንን መሣሪያ ተስፋ አንጸባርቀዋል። የሚመጣው መሢህ ፍጹም ገዢ ይሆናል፤ (ኢሳ. 9:1-7፤ 11:1፤ 55:3)። አንድ መሥዋዕት ብቻ የሚያቀርብና እንከን የሌለው ካህን ይሆናል፤ (ኢሳ. 52:13-53:12፤ 54:10)። ሕዝቡን ከጋጠሉት ያድናቸዋል (ኢሳ. 59:16-21፤ 63:1-6)። እርሱ የሚሰጠው ሕግ ምንም ስሕተት የሌለው ይሆናል (ኤር. 31:31-34)። የማይሳሳት አስታራቂና አስተዳዳሪ ይሆናል (ሕዝ. 45፤ 46፤ 37:25-27)። እነዚህ የመሢሁ አምስት የሥራው ገጽታዎች፤ መምጣቱ ከቃል ኪዳን አንጻር መተርጎም ያለበት መሆኑን ያሳስቡናል።

የመሢሁ ሥራ ከቃል ኪዳን ጋር በጥበቅ ሲያያዝ፤ በፍጥረት ዘገባ ውስጥ የተገለጸው የፈጣሪ እንክብካቤ ለአንድ ሕዝብ ብቻ ሳይሆን፤ ለአሕዛብ ሁሉ ነው ከሚለው ትምህርት ጋር በመዛመድ፤ ብሉይ ኪዳን ስለ እግዚአብሔር የሚያስተምረውን ትምህርት ያጠቃልላል (ኢሳ. 42:1-4፤ 49:6)። ከሰው ጋር ግንኙነት የመፍጠር መብት ያለው አምላክ ግንኙነቱን ፈጥሯል የሚለው መሠረታዊ ሐቅ በዚህ መሢህ መምጣት ተረጋግጧል። የብሉይ ኪዳን ትምህርት መደምደሚያ አንቀጽ ይህ ነው፡- መሢሁ እግዚአብሔር ነው፤ ሰውም ነው (መዝ. 45:6-7)። ለእግዚአብሔር የሚገባውን ክብርና አምልኮ ይቀበላል፤ እግዚአብሔርንም ያከብራል። የሚያድን የእግዚአብሔር ክንድ ነው (ኢሳ. 53:1፤ ዘጸ. 6:6)። በምድር ላይ ደኅንነትን ለማስገኘት ምድርን ኅብኝቶ የተመለሰው አምላክ ራሱ ነው።